

mei 2011 vijftiende jaargang nummer 3 / zestiende jaargang nummer 1
Dit informatiebulletin is een periodieke uitgave van de
Historische Vereniging Winsum-Obergum.

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen met betrekking tot het werkterrein en de activiteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeën, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangeboden materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin zal drie keer per jaar verschijnen en wordt gratis aan de leden van de vereniging verstrekt.

Voor niet-leden is het bulletin, tegen betaling van € 7,- per exemplaar, verkrijgbaar bij:

P. Noord, Kloosterstraat 8, 9951 CE Winsum.

Redactie:

J. Wicherts-Van Dijken

M. Meijer

J. A. Groothof

J. Huitsing

T. van der Schoor

J. Stevens

C. A. Tersteeg

Redactieadres:

Freesialaan 30, 9951 GM Winsum

www.winshem.nl

e-mail: info@winshem.nl

Voorzitter

Drs. J. Tersteeg

Westerstraat 31, 9951 EM Winsum

telefoon: 0595-442456

Secretaris

Jhr. Ir. C. de Ranitz

Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum

telefoon: 0595-441921

Penningmeester

I. van der Molen-Huisman

Hendrik Werkmankade 6, 9951 MD Winsum

telefoon: 0595-443050

Algemeen Adjunct

J. Venhuizen

Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum

telefoon: 0595-441574

Leden

H. Bolhuis

't Hoffe 1, 9951 EX Winsum

C.A. Tersteeg

Freesialaan 30, 9951 GM Winsum

J. Veltman

Schoolstraat 12, 9951 EL Winsum

E. Visser

Singelweg 63, 9714 AS Groningen

B.J. Haak

Freesialaan 29, 9951 GL Winsum

Kosten lidmaatschap: € 17,50 per jaar, bij verzending
€ 21,50 per jaar. Bij beëindiging van het lidmaatschap
dient u dit vóór de verschijning van het Infobulletin num-
mer 1 van het volgende jaar kenbaar te maken bij de secre-
taris van de vereniging.

Voor niet-leden is het bulletin tegen betaling van € 7,- per
exemplaar, verkrijgbaar bij:

C. Tersteeg, Freesialaan 30, 9951 GM Winsum.

Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum;
rekeningnr. 61 23 36 174

ISSN 1386-1530

Vormgeving: Jaap Stevens

Prepress en druk: Drukkerij van Denderen

Woord vooraf

Door diverse oorzaken vertraagd vormt deze extra dikke aflevering van ons Infobulletin, - maar liefst 28 pagina's! -, het overgangsnummer van, jawel, jaargang 15 naar jaargang 16. Ter gelegenheid van ons derde lustrum heeft het bestuur de redactieleden onlangs getraakteerd op een smakelijk etentje in de Gouden Karper. Na het dessert moest helaas afscheid genomen worden van Barbara van der Dussen en Anneke Pieterman. De nieuwe leden, Jannie Wicherts-Van Dijken en Melle Meijer, konden door de voorzitter hartelijk welkom worden geheten.

Nog nagenietend van, maar wellicht in uw ogen ook wat vertraagd door de overheerlijke gerechten van kok Jan, presenteren wij u dit lijvige nummer, dat opent met, wat wij noemen, geen 'voorafjes', maar liefst twee 'hoofdartikelen', die bovendien beide een vervolg zullen krijgen in het komende nummer.

De vers herkozen voorzitter Jacques Tersteeg (NB. ook zijn derde lustrum dus) duikt aan de hand van een briefje uit 1831 van een jongen uit Obergum aan zijn ouders in het persoonlijke- en familieleven van een soldaat ten tijde van de 'Belgische Opstand', die ons, triest genoeg, in politiek en cultuurhistorisch opzicht definitief zou scheiden van onze dierbare zuiderburen.

Redactielid Tineke van der Schoor verdiept zich in de eerste echte landelijke volkstelling van 1795, ten tijde van de Bataafsche Republiek (De Nederlanden, van oorsprong wel de oudste republiek ter wereld, waren toen tijdelijk onder Napoleon een koninkrijk en zijn het daarna merkwaardig genoeg ook gebleven), en laat zien hoe de Franse Revolutie-idealen van 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap' ook in Groningen en Winsum vorm werden gegeven.

Voorts treft u in dit dubbelnummer twee lijvige bijdragen aan van de hand van redactielid Hans Huitsing: de eerste over zijn geliefde muziekvereniging De Bazuin, de tweede over de bloemisterijgebroeders Rias en Guit Bakema.

Uiteraard ontbreekt ook in dit nummer Piet Noord niet. Hoewel hij onlangs te kennen heeft gegeven zich wat terug te willen trekken, verhaalt hij enthousiast over de geschiedenis van de oudste nog bestaande vereniging van Winsum, de Vereniging Winsumer IJsbaan.

Tenslotte zijn er enkele correcties en aanvullingen opgenomen en is er het verslag van onze loco-secretaris Emiel Visser van de lezing van Jakob Loer tijdens de druk bezochte ledenvergadering van 10 oktober 2010.

Kortom, voor elk wat wils.

Veel lees- en kijkplezier gewenst.

De redactie.

Inhoud

<i>Een brief van een soldaat uit Obergum uit 1831</i>	2
<i>Winsum in de Volkstellingen 1795</i>	14
<i>Jubileum Chr. Muziekvereniging De Bazuin</i>	19
<i>Vereniging Winsumer IJsbaan</i>	20
<i>Aanvullingen Doudestieds, Triton en WWWeetjes</i>	23
<i>In gesprek met de gebroeders Rias en Guit Bakema</i>	24
<i>Verslag van de lezing van Jakob Loer over Abtenkroniek Aduard</i>	26

Een brief van een soldaat uit Obergum tijdens de Belgische opstand in het jaar 1831 aan zijn familie

Aflevering 1.

Enige tijd geleden ontving de redactie van de heer J.A. Dobma uit Uithuizen een handgeschreven brief van een zekere Kornelus Bartelds Hopma aan zijn ouders, broers en zussen in Obergum. Deze keurig, met inkt op handgeschept papier geschreven brief werd op 11 mei 1831 door fuselier Kornelus van een artilleriebataljon verzonden vanuit het Groot Rijks Hospitaal te

Utrecht, waar hij op dat moment behandeld werd aan een aandoening in zijn lies.

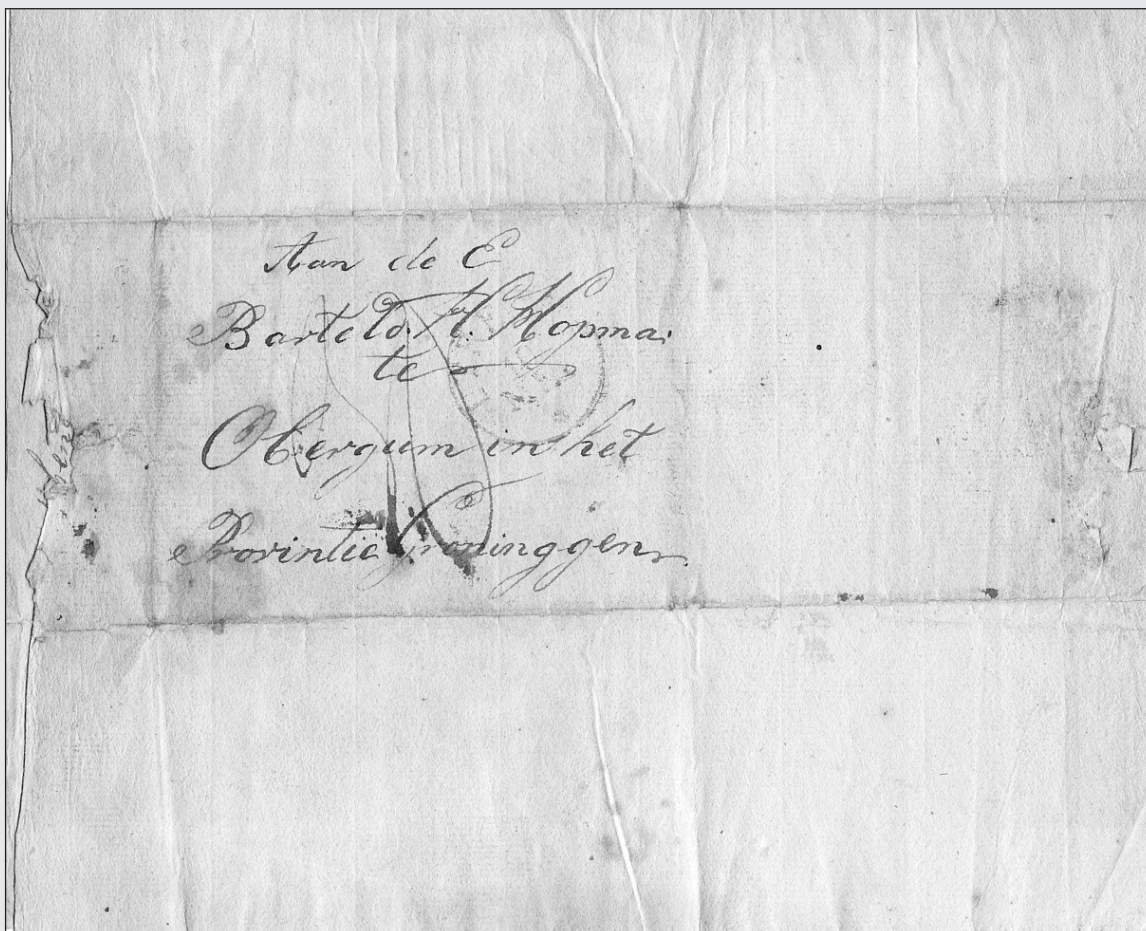
Zeven maanden daarvoor, in september 1830, waren de Belgen, die toen nog met Nederland verenigd waren, in opstand gekomen tegen de in hun ogen uiterst autoritair en conservatief regerende en nieuwbakken 'koning' Willem I. In augustus 1831, dus circa vier maanden na de brief van Kornelus, zou deze 'Belgische Opstand', mede dankzij de onhandige manoeuvres van de omhooggevallen stadhouder van Oranje, zijn climax vinden in de zogenaamde 'Tiendaagse Veldslag' (2-12 augustus), die uiteindelijk zou leiden tot de onafhankelijkheid

van onze zuiderburen.

In deze bijdrage, de eerste van twee, staat de innemende brief van Kornelus Bartelds Hopma, een echt 'document humain', centraal. Aan de hand van de soms ontroerende inhoud ga ik op zoek naar zijn persoonlijke leven en zijn familie. In het voorbijgaan deel ik ter verduidelijking een en ander mee over de organisatie van de militie en dienstplicht in die jaren.

In de vervolgbijdrage zal ik proberen te achterhalen waar het gezin Bartelds Hopma in Obergum woonde en hoe het Kornelus als artillerist in de Nationale Militie verging.

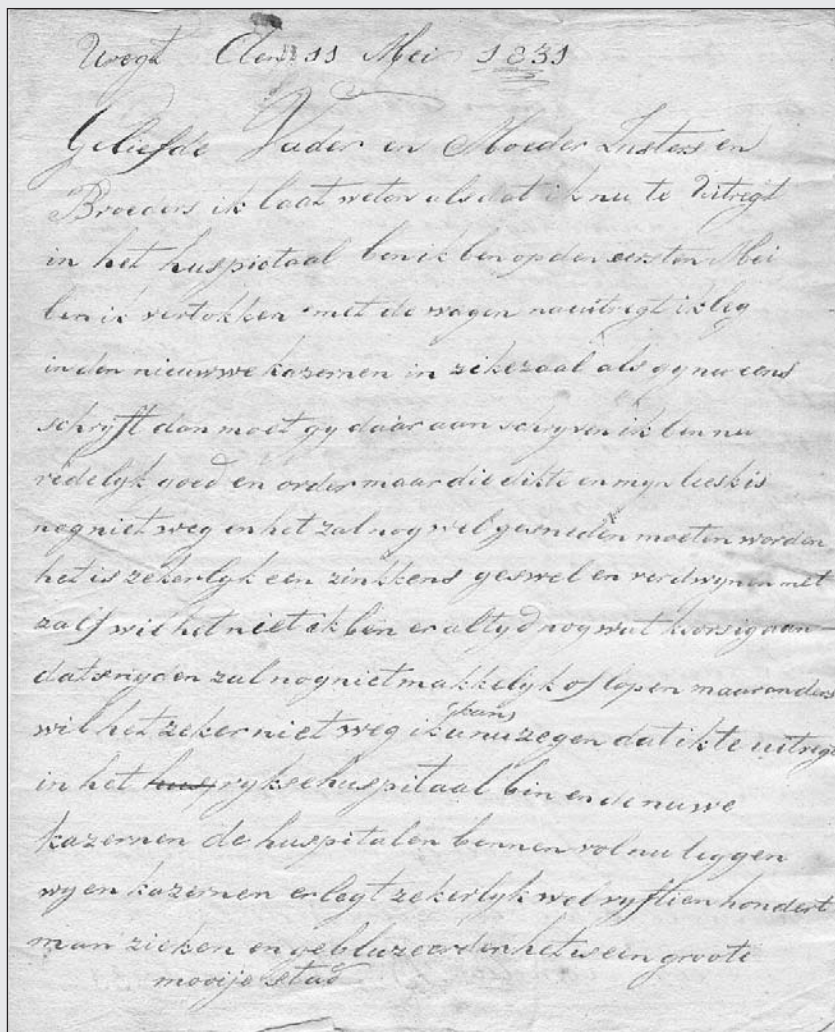

Aangezien de originele brieftekst vrijwel zonder leestekens is geschreven, heb ik omwille van de leesbaarheid in vet naar hedendaags gebruik en eigen interpretatie enige interpunctie aangebracht. Tevens heb ik de tekst in de rechter marge van annotatie voorzien (via verwijzingen met sterretjes *), waarin ik geprobeerd heb enkele, vandaag onbekende of onduidelijke woorden, talige constructies of onduidelijkheden wat nader te verklaren. De in onze ogen nogal wispelturige spelling van het origineel, die grotendeels de spreektaal volgt, heb ik gehandhaafd. De regels van de brieftekst heb ik met het oog op de verwijzingen in de bespreking hierna om de drie in een vetje van een nummer voorzien.

De adressering van de brief van Kornelus Bartelds Hopma op de achterzijde. Duidelijk zijn de vouwlijnen zichtbaar. Links en rechts van het adresseringsvenster zijn nog restanten van een rood lakzegel, waarmee de brief verzegeld was, aanwezig (foto Jacques Tersteeg).

[4v. adressering]

*Aan de E
Bartheld H. Hopma
te
Obergum in het
Provintie Groningen*

Eerste bladzijde
(1 recto) van de brief van
Kornelis Bartelds Hopma
(foto Jacques Tersteeg).

[1r. brieftekst]

1 Uregt*, Den 11 Mei 1831.

*Uregt = Utrecht

Geliefde Vader en Moeder, Zusters en

*Uitregt = Utrecht

3 Broeders. Ik laat weten als dat ik nu te Uitregt*
in het huspietaal* ben [ik ben]. Op den eersten Mei
ben ik vertrokken met de wagen na* Uitregt. Ik leg**

*huspietaal = hospitaal

*na = naar, **leg = lig

6 in den nieuwe kazernen in zikezaal*. Als gij nu eens
schrijft, dan moet gij daar aan schrijven. Ik ben nu
redelijk goed en order*, maar die dikte en mijn lees** is
9 nog niet weg en het zal nog wel gesneden moeten worden.
Het is zekerlijk een zinkkens* geswel en verdwijnen met
zalf wil het niet. Ik ben er altijd nog wat koorsig* aan.

*zikezaal = ziekenzaal

*en order = in orde, **en mijn lees** =
in mijn lies

*zinkkens = uitpuilend, neerhangend¹

*koorsig = koortsig

12 Dat snijden zal nog niet makkelijk of lopen, maar anders
wil het zeker niet weg. Ik kan u nu zegen* dat ik te Uitregt
in het rijkse huspitaal bin en* de nuwe**

*zegen = zeggen

*en = in, **nuwe = nieuwe

*kazernen = kazerne

*en = in, **legt=liggen

*gebluzeerden=gewonden

*stad [= Utrecht?]

15 kazernen*. De hospitalen bennen vol. Nu liggen
wij en* kazernen. Er legt** zekerlijk wel vijftienhondert
man zieken en gebluzeerden*. Het is een groote

18 mooie stad*.

schittema roelf en pit benes en harke melles
en de broer van hem en Eilke Dokes is er door
getrokken die legt er digt by en melle albert
het ook en nym wegen geweest maar ik heb hem
niet gezien den oorlog is nog niet gedaan maar
was ik maar weer by mijn barteljon dan was
het nog niets. Lieve ouders het zal er zekerlyk
wel mooi by u wezen maar vast volk gebrek als
gy nu eens schryft dan moet my schryven of en
goen gestorven zijn of getrouwt zijn hoe het met
Terhaars huishouden is in het op ranum is
of anderemerakels? Nu lieve ouders hoop
ik dat gy en familie nog gezond zyt en al
mijn goeje bekenden. Nu doet de groenis
aan al mijn famieli en bekennen bewaart
mijn goed toch goed. Lieve ouders
Uitregt Kornelw. B. Hopma 1831

Tweede bladzijde
(1 verso) van de brief van
Kornelus Bartelds Hopma
met ondertekening
(foto Jacques Tersteeg).

[1v. vervolg brieftekst]

19 Schittema*, Roelf en Pit** Benes en Harke Melles
en de broer van hem en Eilke Dokes is er door*
21 getrokken. Die legt* er digt bij**. En Melle Albert
het* ook en** Nijmwegen geweest, maar ik heb hem
niet gezien. Den oorlog is nog niet gedaan, maar
24 was ik maar weer bij mijn barteljon*. Dan was
het nog niets. Lieve ouders, het zal er zekerlyk
wel mooi bij u wezen, maar vast volk gebrek*. Als
27 gij nu eens schrijft, dan moet (gij)* mij schrijven of er
goen* gestorven zijn of getrouwt zijn, hoe het met
Terhaars huishouden is, in* het op Ranum is,
30 of anderemerakels*? Nu, lieve ouders, hoop
ik dat gij en familie nog gezond zyt en al
mijn goeje bekenden. Nu doet de groenis*
33 aan al mijn famieli en bekennen*. Bewaart
mijn goed* toch goed, Lieve ouders.
Uitregt Kornelus B. Hopma 1831

*Schittema = Schuitema?, **Pit = Piet
*er door = door/voorbij Utrecht?
*legt = liggen, **er digt bij = dichtbij Utrecht?
*het = is, **en = in

*barteljon = bataljon

*volk gebrek = gebrek aan landarbeiders
*gij [ingevoegd]
*goen = sommigen
*in = en
*of anderemerakels = of er nog andere
bijzondere dingen zijn gebeurd?
*groenis = groeten
*famieli en bekennen = familie en bekenden
*goed = kleren, spullen

Materiaal

De brief van Kornelus Bartelds Hopma is geschreven op twee 'kantjes' (bladzijden) van een over de lengte gevouwen blad geschept papier, dat 33,5 cm. lang en 20,5 cm. breed is. Als men het vel papier tegen het licht houdt, zijn er in de lengte nog acht lichter gekleurde zeeflijnen (onderlinge afstand van 2,5 cm.) zichtbaar. Ongeveer op het midden van het blad bevindt zich een watermerk, voorstellende een ronde palissade met

poortje, waarbinnen de Nederlandse leeuw met in de rechter voorpoot een zwaard en in de linker een bundel pijlen (de provincies). Achter de leeuw zit een vrouwspersoon (ook wel 'De maagd van Dort' of 'De Hollandse maagd' genoemd) met op haar hoofd een helm en in haar rechterhand een (vrijheids)mast, bekroond met een hoge hoed.

Het Propatria-watermerk in het geschepte papier van de brief van Kornelus Bartelds Hopma.

Links boven de leeuw staat in kapitalen de tekst 'PROPATRIA' (= voor het vaderland). De papiermakers, die in de achttiende en negentiende eeuw van dit veel voorkomende en populaire watermerk gebruik maakten, plaatsten er ook vaak hun initialen bij om voor hun eigen papier reclame te maken. In deze brief ontbreken dergelijke initialen.

Het watermerk van de Hollandse leeuw treft men zeer frequent aan in bladen papier met een, toen gebruikelijk standaardformaat van circa 34,5 x 43,0 cm. Onze brief is dus waarschijnlijk geschreven op een dergelijk blad, dat dan globaal in de lengte doormidden is gesneden of geknipt en vervolgens over de resterende breedte, wederom in de lengte werd dubbelgevouwen. Langs de randen moet het blad vervolgens nog wat zijn bijgesneden.

Nadat de brieftekst op de eerste twee bladzijden (folio 1recto en 1verso) was geschreven, werd het dubbelblad vanaf de achterzijde (folio 2v) eerst over de lengte en vervolgens over de breedte zodanig omgevouwen dat er een adresseringsvenster ontstond van circa 7 x 9 cm (zie tekening bovenaan volgende bladzijde). Vervolgens werden de naar achter omgevouwen zijflappen blijkens enkele rode sporen, met lak verzegeld, zodat de brieftekst niet meer toegankelijk was zonder het zegel te verbreken.

Over de adressering is nog een nauwelijks/niet meer leesbaar (post)stempel in bruine inkt aangebracht.

Schrift

Bij nadere bestudering van het schrift in de brief lijkt er sprake te zijn van twee onderscheiden handen of handschriften. De brieftekst zelf werd, met uitzondering van de ondertekening en het daarna volgende jaartal 1831, waarschijnlijk geschreven door een regelmatige, - want keurig op niet getekende rechte regels -, geoefende hand, terwijl de ondertekening met jaartal en adressering in een wat groter, wat inkt betreft donkerder schrift zijn neergepend, dat mede gekenmerkt wordt door overdadige krulletjes aan de uiteinden van de hoofdletters. Daardoor maakt het schrift van de ondertekening en adressering, althans in mijn ogen, een wat minder geoefende, ietwat 'kinderlijke' indruk.

Opvallend is verder dat de brieftekst, met uitzondering van enkele hoofdletters (namelijk op fol. 1r, negen grammaticaal niet structurerende kapitalen in regel 1 t/m 3 en op fol. 1v eenmaal in regel 7, 11, 12, 14, 16 en 17) en één vraagteken (fol. 1v, regel 12), geen enkel ander interpunctieteken (punten, komma's e.d.) kent. De tekst is dus grotendeels achter elkaar doorgepend, afgezien van een enkele onderbreking door middel van een hoofdletter.

Het lijkt er dus op dat Kornelus, die zoals zoveel jongens uit zijn tijd waarschijnlijk vanwege een gebrekkige schoolopleiding zelf niet of nauwelijks kon schrijven, hulp moet hebben gehad van een meer 'professionele' schrijver, aan wie hij het relaas aan zijn familie in Obergum gedictieerd moet hebben. Het meer geoefende handschrift van de brieftekst, die vrijwel zonder interpunctie is doorgeschreven, en enkele opvallende eigenaardigheden in de taal (zie onder: De taal en het dialect) wijzen mijns inziens duidelijk in die richting.

Uit vele andere bronnen weten wij dat het toenmalige leger beroepsschrijvers ter beschikking stelde aan ongeletterde soldaten om een brief te kunnen verzenden aan het thuisfront.² Dergelijke brieven, ook wel 'soldatenbrieven' genoemd, speelden een belangrijke rol bij vrijstelling, indien er in een gezin meer zoons aanwezig waren. De Nationale Militie, die in 1814 bij Grondwet werd opgericht, bestond namelijk naast vrijwilligers ook uit ingelote dienstplichtigen. Voor de loting moest iedere mannelijke inwoner die in een bepaald jaar negentien zou worden, zich inschrijven in de woonplaats van zijn ouders. Op iedere 100 inwoners werd er dan vervolgens één militielid door middel van loting aangewezen. Bestond een gezin uit een even aantal zonen, dan moest de helft in dienst. Was het aantal zonen oneven dan moest het kleinere deel onder de wapens.

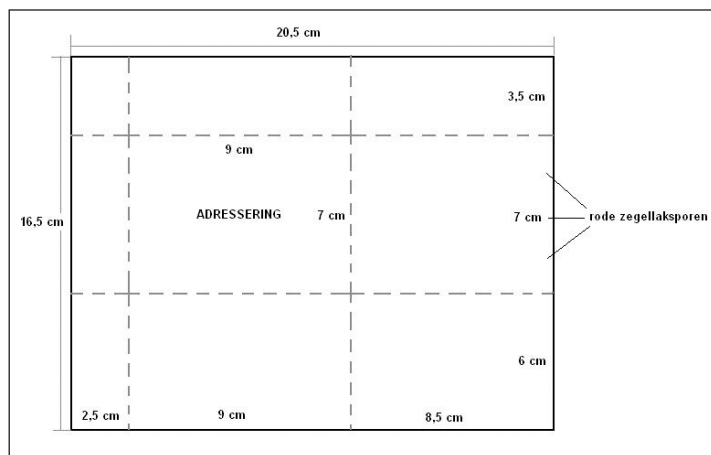
Welnu, de vaak door beroepsschrijvers geschreven 'soldatenbrieven' functioneerden bij de inschrijving van de volgende broer uit een gezin dus als een bewijs, dat er reeds een oudere broer was ingeloot en onder de wapens was, zodat deze werd vrijgesteld en niet meer kon worden ingeloot.

In het vervolg van deze bijdrage zal ik op grond van mijn veronderstelling dat het hier wel eens om zo'n soldatenbrief zou kunnen gaan, op zoek gaan naar de samenstelling van het gezin, waarin Kornelus werd geboren. Concreter geformuleerd luidt de vraag dan: had Kornelus een jongere broer?

De taal en het dialect

De brief van Kornelus vertoont niet alleen in het schrift een merkwaardige tweedeling, ook in de gebezigde taal zijn er opmerkelijke zaken aanwezig. Nemen we aan, zoals ik boven veronderstelde, dat Kornelus zijn verhaal aan een meer of minder geoefende schrijver mondeling heeft gedictieerd, dan zijn er in de vastgelegde tekst tenminste twee verschillende taallagen

verwerkt. De eerste taallaag is het mondelinge dictaat van onze ongetwijfeld Gronings sprekende Obergumer Kornelus zelf. De tweede die van de degene die zijn relaas, naar zijn interpretatie, op het geschepte papier neerpande op basis van zijn eigen gehoor en taalvaardigheid. Welk dialect sprak hij? Kwam hij uit Utrecht of van elders? En hoe verstond of begreep hij de taal van Kornelus?

Het keurige handschrift doet vermoeden dat de schrijver alle moeite heeft gedaan recht te doen aan hetgeen hem werd gedicteerd. De relatief korte, dus wel typerend Groningse zinnen heeft hij vrijwel zonder interpunctie aan het papier toevertrouwd.

Opvallend in de spelling van de brieftekst is wel dat de schrijver, zoals gezegd, vaak de spreektaal volgt (17. gebluzeerden, 24. barteljon). Her en der vergeet hij een letter, met name de –t (13. zegen < zeggen, 1. Uregt < Utrekt, 11. koorsig < koorstig, 32. groenis < ouder Gronings: groutenis) of verscheef hij zich wellicht (19. Schittema < Schu(i)tema).³

Zelfs lijkt hij oor gehad te hebben voor een aantal opvallende Groningse dialecteigenaardigheden van die tijd. Omdat ik me, als geboren Gelderlander, op dit punt, zelfs na 40 jaar in Groningen geleefd te hebben, niet helemaal vertrouwde, heb ik oudvakgenoot en neerlandicus Siemon Reker, nu hoogleraar Groninger Taal en Cultuur van de Rijksuniversiteit Groningen, de brief van Kornelus voorgelegd met het verzoek de typisch Groningse taligheden erin aan te wijzen. Hij somde in zijn vriendelijke reactie onder andere de volgende eigenaardigheden op:

- Kornelus gebruikt drie maal ‘leggen’ in plaats van ‘liggen’ (5. ik leg, 16. Er legt, 21. Die legt). Noord- en West-Gronings kende in die tijd inderdaad ‘leggen’ voor ‘liggen’.

- Opvallend is ook de spelling ‘en’ voor ‘in’, en eenmaal andersom (8. en order, 8. en mijn leesk, 16. en kazernen, 22. en Nijmwegen, 29. in het op Ranum is). Volgens Siemon Reker liepen ‘en’ en ‘in’ tot ergernis van de schoolmeesters in deze tijd, lang door elkaar. Ook irriteerden de meesters zich wel aan ‘order’ < orde (8.) en ‘na’ < naar (5.). Welke schoolmeester niet? Zag vanmorgen nog bij bakker Kloosterhof als reclamebord in Winsum: ‘Drie broden na keuze’.

- De spelling ‘kazernen’ (6. en 15.), dat een meervoud lijkt, luidt in ouder Noord-Gronings ‘kezèrn’, dat klinkt als een vorm van ‘kezèrnen’ in het meervoud, terwijl hier toch wel een enkelvoud wordt bedoeld.

- Het Groningse ‘laisk’ (8. ‘leesk’) betekent inderdaad gewoon lies. De schrijver heeft een ee-klank verstaan.

- ‘Er legt’ (16.) is een in Noord-Groningen zeldzaam enkelvoud, tenzij ‘man’ (19.) destijds nog het enkelvoud was, wat het hier

grammaticaal natuurlijk wel is.

- ‘het....geweest’ (22.) zal, aldus Siemon Reker, ‘bepaalde Groningers verheugen, die graag iemand corrigeren dat "geweest" met "het" gecombineerd moet worden’.

- ‘goen’ (28.), uit ‘goent’, is in principe een meervoud.

- In ‘groenis’ (32.), in ouder Gronings ‘groutenis’ = de groeten, verbaast de zoveelste weggelaten –t. Reker vraagt zich grappen-derwijs af ‘wat dit zegt over het gebit van de schrijver of Kornelus?’.

- De vormen 30. ‘anderemerakels’ < ander meroakels en 12. ‘of lopen’ klinken mij wel erg Gronings in de oren.

Door deze verwerking van Groningse dialecteigenaardigheden en het ontbreken van andere typische dialectkenmerken valt mijns inziens niet na te gaan of de schrijver van de brief ook een dialect sprak en waar hij vandaan kwam.

Toelichting op de inhoud

Naast het materiaal, schrift en de taal/het dialect roept de brief ook inhoudelijk de nodige vragen op, die ik althans voor een deel zal proberen te beantwoorden. Ik volg hierbij in eerste instantie de brieftekst vanaf het begin en geef vervolgens bij diverse passages meer of minder uitgebreid commentaar of enige historische informatie.

De begroeting

Na de opvallend t-loze plaatsnaam (r.1. ‘Uregt’) en datering volgt de gebruikelijke begroeting (r. 2-3). Ik stel vast dat Kornelus hier naast zijn vader en moeder in het meervoud zijn zussen en broers aanspreekt. In de volgende paragraaf zal ik, zoals boven reeds aangekondigd, de samenstelling van het gezin Hopma te Obergum in de meimand van 1831 nader onderzoeken. Daar zal ook duidelijk worden dat de in 1811 gekozen achternaam van het Obergumse gezin nogal wat vraagtekens opwerpt en tot verwarring kan leiden, omdat er tegelijkertijd nog een ander gezin Hopma kan worden aangewezen, dat echter niet in Obergum, maar in Winsum woonde.

Het hospitaal

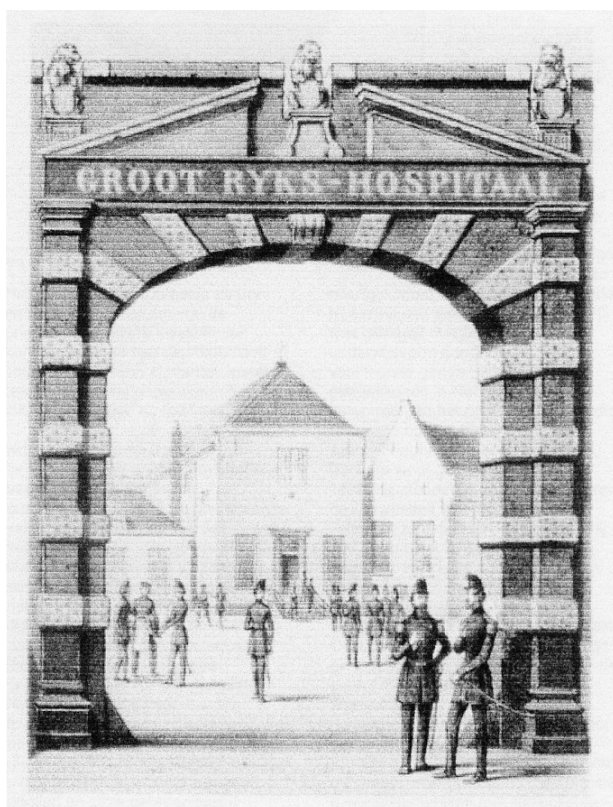
Kornelus laat vervolgens weten, ‘als dat’ (r. 3) hij zich op dat moment in Utrecht bevindt in het ‘hospitaal’ (toentertijd ook wel geschreven als ‘huispitaal’), waarheen hij op 1 mei per wagen is vertrokken (r.4-5). Niet geheel duidelijk wordt uit de brief waar hij zich op dat moment, dus 10 dagen eerder, bevond en hoelang de reis per wagen heeft geduurd. Op grond van r. 21-23: ‘En Melle Albert het ook (!) en (=in) Nijmwegen geweest, maar ik heb hem niet gezien’, vermoed ik dat Kornelus vanwege zijn kwaal vanuit Nijmegen, waar hij dan gelegeerd moet zijn geweest, naar het hospitaal in Utrecht is getransporteerd.

Een regel verder specificeert hij de locatie in de domstad (r. 5-6): ‘in den nieuwe kazernen in zikezaal’. In regel 13-14 herhaalt hij wat ten overvloede dat hij in Utrecht in het ‘rijkse hospitaal’ is ‘en (=in) de nuwe kazernen’. Uit de daarop volgende regels (r. 15-17) valt af te leiden dat hij met vele andere zieken en gewonden, in totaal zo’n 1500 man, in de ziekenzaal van deze kazerne is ondergebracht en dat (of omdat?) de hospitalen overvol zijn.

Het hospitaal of de nieuwe kazerne in Utrecht werd negen jaar voor de brief van Kornelus, in 1822, gebouwd aan de westzijde van de stad. In feite ging het hier om een uitbreiding door nieuwbouw van het zogenaamde ‘Duitse huis’ aan de Spring-

weg, dat daarvoor al een hospitaalfunctie had gehad. Het huis met nieuwbouw kregen daarna de naam 'Groot Rijks Hospitaal' (vgl. r. 14), dat uiteindelijk, zij het onder andere namen, nog tot 1991 in stand bleef.⁴

Interessant in dit verband is het te vermelden dat het Utrechtse Rijks Hospitaal overigens pas in 1964 de naam 'Militair Hospitaal Dr. A. Matthijssen' kreeg. Antonius Mathijssen, leeftijdgenoot van Kornelus, werd in 1805 in het Brabantse Budel geboren als zoon van een chirurgijn en studeerde geneeskunde in Utrecht, onder andere aan de Rijkskweekschool voor Militaire Geneeskundigen, die aan hetzelfde Groot Rijks Hospitaal was verbonden. Als Officier van Gezondheid nam hij in augustus 1831, - dus circa drie maanden na de brief van Kornelus -, deel aan de zogenaamde Tiendaagse veldtocht tegen de Belgen. Mede wellicht op grond van zijn militaire ervaring ontwikkelde hij als een van de eersten in de jaren hierna het gipsverband. In 1852 verscheen zijn verhandeling *Nieuwe wijze van aanwending van het gipsverband bij beenbreuken*, waarvoor hij diverse nationale en internationale onderscheidingen ontving.

Gezicht op de toegangspoort van het Groot Rijks Hospitaal te Utrecht-omstreeks 1860. Kleurenlitho.⁵

De kwaal van Kornelus

Kornelus vervolgt zijn brief met de beschrijving van zijn gezondheidstoestand. Nadat hij heeft meegedeeld redelijk goed in orde te zijn (r. 8), - ik maak hieruit op dat hij geen andere verwondingen of iets dergelijks had en geen opvallende last had van pijn -, verhaalt hij dat 'die dikte en (= in) mijn lees (= lies)' nog steeds niet verdwenen is. Kennelijk heeft hij reeds eerder aan zijn ouders en broers en zussen mededeling gedaan van deze, al enige tijd bestaande kwaal, die het noodzakelijk maakte dat hij op 1 mei waarschijnlijk vanuit Nijmegen (zie

boven) naar Utrecht werd gebracht.

Hij vermoedt dat de dikte nog wel door middel van insnijding of incisie behandeld zal moeten worden, omdat het een 'zinkkens geswel', dus een soort ontsteking is, die met zalf of op een andere manier niet zal verdwijnen (r. 9-13). In ieder geval gaat zijn liesgezwel gepaard met koorts (r. 11), en heeft Kornelus zo zijn bedenkingen bij of huiver voor de voorgenomen insnijding (r. 12).

Aangezien mijn medische kennis zeer beperkt is, nam ik tijdens het schrijven van dit artikel contact op met twee voormalige huisartsen te Winsum, Joost Beukema en Willem de Boer, in de stellige hoop dat zij mij wat meer zouden kunnen vertellen over de in de brief summier beschreven fysieke toestand van Kornelus. Nadat ik hen de boven beschreven passage had voorgelezen, verzekerden beiden mij dat het gezwel in de lies in veel gevallen het gevolg is van ontstoken lymfeklieren. De latijnse medische term voor dergelijke zwellingen in de lies luidt 'bubo(nes)', of ook wel 'bubonocèle', dat meer specifiek een liesbreuk aanduidt. Deze zwellingen treden ook wel op in de oksels. De gezwollen lies-lymfklieren kunnen veretteren, abcederen en doorbreken met fistulavorming.⁶

Er zijn tenminste voor die tijd drie oorzaken voor de lieszwelling aan te wijzen:⁷ 1) een beklemd liesbreuk, die vanwege infectie is gaan etteren en vervolgens moest worden weggesneden, 2) een bacteriële infectie, bijvoorbeeld ten gevolge van een geïnfecteerde wond in de omgeving, zoals in het been of, 3) een chronische geslachtsziekte, met name dan syfilis/lues of gonorrhoe, die ook het gevolg zijn van een bacteriële infectie, waartegen toentertijd nog geen geneesmiddel bestond.

In de brief is nergens sprake van andere wonden. Evenmin lijkt er op dat moment van verettering sprake te zijn, zodat de eerste twee oorzaken van de lies-lymfklierenzwelling bij Kornelus niet erg waarschijnlijk zijn. Ook is er geen sprake van pijn, want Kornelus voelt zich verder wel goed, maar heeft alleen wat koorts.

In medische termen gaat het in de meimaand van 1831 bij Kornelus zeer waarschijnlijk om een zogenaamde 'indolente' = pijnloze en niet veretterende bubo. Dergelijke indolente bubonen zijn meestal een gevolg van een zogenaamde 'weke sjanker' ten gevolge van verkregen of aangeboren syfilis.

Hoewel het uiteraard op grond van de wat vage briefinhoud nooit uit te sluiten valt dat Kornelus een andere, zo men wil, onschuldiger infectie had opgelopen, zijn er ten minste nog drie andere en deels samenhangende factoren die vrij sterk in de richting van geslachtsziekte wijzen, namelijk zijn overlijden zeven maanden later in het Rijks Hospitaal, het verloop van de geslachtsziekte syfilis en het gegeven dat bijna één vijfde deel van de in het Rijks Hospitaal verpleegde soldaten 'behept' was met deze aandoening.

In het vervolg zal ik aantonen dat Kornelus circa zeven maanden na zijn brief van 11 mei 1831, namelijk op 25 december 1831, in het Groot Rijks Hospitaal aan zijn slepende kwaal is overleden.

Wat het verloop van de ziekte betreft: Syfilis, Lues Venerea of Morbus Gallicus is een chronische geslachtsziekte, die veroorzaakt wordt door een bacterie (*spirochacta pallida*), waartegen in die tijd nog geen enkele medicatie bestond. De besmetting vindt vrijwel altijd plaats door geslachtelijk verkeer, maar er bestaat ook een aangeboren vorm.⁸

De verkregen of opgelopen vorm ontwikkelt zich via drie of vier stadia. In het eerste stadium ontstaat er 2 tot 4 weken na de

besmetting op de besmette plaats een ‘primair affect’, namelijk een zweer met harde omgeving, een zogenaamde ‘sjanker’. In de liezen ontwikkelen zich weldra onpijnlijke, indolente lymfklierzwellingen. Twee of drie maanden later vangt het tweede stadium aan. De smetstof heeft zich dan verder verspreid en de patiënt krijgt vaak over het hele lichaam een rood tot roodbruine uitslag (syfilide of syphiloderma). Deze uitslag kan bestaan uit knobbeltjes, rode vlekjes of grotere schilferende plekken, vooral in de handpalmen en onder de voetzolen. Ook kunnen zich etterende puistjes en blaasjes of grotere zweren en blazen ontwikkelen. Op het voorhoofd verschijnen de knobbeltjes of vlekjes soms als een krans, de zogenaamde ‘venuskrans’, terwijl grotere zwellingen en plekken kunnen voorkomen op het slijmvlies van lichaamsopeningen. Na circa een à anderhalve maand verdwijnen de meeste verschijnselen en treedt er een periode van rust in. In het derde stadium richt de ziekte zich vaak meer beperkt op bepaalde organen, zoals hart, ruggenmerg, hersenen, lever, ogen of bloedvaten. In deze fase is de ziekte veelal dodelijk of leidt hij tot blijvende invaliditeit. Tenslotte kan er nog een vierde fase optreden, tijdens welke met name het centrale zenuwstelsel (hersen en, ruggenmerg) wordt aangetast.

Het boven beschreven verloop van de kwaal doet sterk vermoeden dat Kornelus’ aandoening zich in mei 1831 nog in het eerste stadium bevond en dat hij eind december 1831, dus ruim 7 maanden later, tijdens het derde, en veelal fatale stadium hieraan is overleden.

Tijdens mijn onderzoek naar patiënten en ziektes in het Groot Rijks Hospitaal te Utrecht rond 1830 stuitte ik via het internet op een publicatie uit 1830, waarin een Officier van Gezondheid der Eerste Klasse, J.F. Kerst, verslag doet van ‘hetgeen in de Heelkundige Afdeeling van het Rijks- Militair- Hospitaal’ te Utrecht gedurende het jaar 1829 is voorgekomen.⁹ Uit zijn ‘Algemeen en bijzonder overzicht der behandelde lijders’, waarmee Kerst zijn verhandeling opent, blijkt dat er in 1829 in totaal 461 patiënten zijn behandeld. Van deze 461 behandelden was verreweg het grootste aantal, namelijk 88, ‘behept’ met ‘Morbi syphilitici’.¹⁰

Ter vergelijking geef ik de door Kerst ná syfilis vier meest voorkomende kwalen: 68 patiënten hadden ‘Morbi cutanei’ = huidziekten (zoals Herpes, Psoriasis, Acne etc.), 66 patiënten ‘Ulcus cruris’ = zweren aan het onderbeen of een ‘open been’, 50 ‘Ophthalmia acuta’ = acute oogziekten (zoals ontstekingen aan het regenboogvlies of oogbindvlies) en 25 ‘Morbi organici oculi’ = organische oogziekten (zoals hoornvlies- of ooglidandoeningen e.d.). Het aantal van alle overige ziektes ligt rond de 10 gevallen en is veel vaker veel lager.

Naast de verkregen vorm van syfilis bestaat er, als vermeld, ook de zogenaamde aangeboren, ‘hereditaria’ of ‘heredosyphilis’. Het kind is dan geboren uit een zieke kiem of werd besmet in het moederlichaam. De verschijnselen kunnen zeer verschillend zijn, zoals een gebrekkige ontwikkeling van lichaam en verstand, misvormingen aan het lichaam, gezicht of de tanden, oren oogaandoeningen en huiduitslag. In 70 % van de gevallen wordt het kind dan dood geboren. Hoewel het onwaarschijnlijk is dat Kornelus aan deze vorm van de ziekte heeft geleden, zijn er in de volgende paragraaf wel enkele gegevens die in die richting zouden kunnen wijzen.

Bekenden uit de buurt?

Aan het begin van het tweede kantje van zijn brief somt Kornelus een aantal mannennamen op, kennelijk medesoldaten, van wie hij weet dat ze (door Utrecht?) verder getrokken zijn. ‘Schittema’, ongetwijfeld Schutema of Schuitema, Roelf en Piet Benes, Harm Melles en zijn broer en Eilke Dokes. Bovendien weet hij dat Melle Albert NB. óók (zoals Kornelus zelf?) in Nijmegen is geweest, maar ‘ik heb hem niet gezien’.

Wie zijn deze jongens? Kennelijk goede bekenden uit Winsum en omgeving? Zijn ouders, broers en zussen moeten hen in ieder geval ook gekend hebben. In de vervolgbijdrage kom ik daar uitvoeriger op terug.

Heimwee

Na Kornelus’ verzekering dat de oorlog nog niet voorbij is en zijn verzuchting dat hij wel weer graag, gezond natuurlijk, bij zijn bataljon terug zou willen zijn, hoewel dat natuurlijk ook niet alles is, klinkt zijn heimwee door naar Obergum en Ranum, waar het in die meimaand ‘wel mooi’, maar ook erg druk zal zijn op de landerijen en in de weilanden. Graag wil hij op de hoogte gebracht worden van de laatste lokale nieuwtjes.

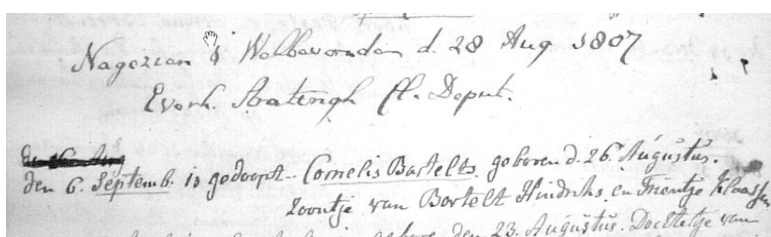
Besluit

Kornelus besluit zijn brief met de hoop uit te spreken dat familie en bekenden allen gezond zijn en vraagt zijn ouders hen de groeten te doen. Innemend is ook zijn verzoek ondertussen goed op zijn spullen te passen.

Kornelus Bartelds Hopma en zijn familie

Tijdens mijn genealogische zoektocht naar een familie Hopma in de Doop-, Trouw- en Begravenisboeken van de Hervormde Gemeente Obergum (afgekort ‘DTB Oberg.’), in het archief van de in 1811 bij de instelling van de Gemeente Winsum tot stand gekomen Burgerlijke Stand van Winsum (o.a. via de geweldige genealogische website www.genlias.nl) en enkele andere bronnen, kwam ik een aantal zeer verrassende zaken tegen.

Blijkens de onderstaande inschrijving werd ‘Cornelis Bartelds’, als ‘zoonje van Bartelt Hindriks (NB. de achternaam Hopma is nog niet genoteerd, want er bestond op dat moment nog geen

Inschrijving van de doop van Cornelis Bartelds op 6 september 1807 in DTB Obergum 343, fol. 32v (Fotofragment ontleend aan <http://www.menneglas.nl/ledematen/Obergum.htm>).

Burgerlijke Stand!) en Trijntje Klaassen’ op 26 augustus van het jaar 1807 geboren en werd hij op 6 september, dus 11 dagen later, in de Nicolaaskerk van Obergum gedoopt.

Iets meer dan drie maanden eerder, namelijk op Pinkstermaandag 18 mei 1807, waren zijn ouders, ‘Bartelt Hindriks, J[ong]. M[an]. van hier, wonende op Maarhuizen, en Trijntje Klaassen J[ong]. D[ame]. van Maarslag, wonende te Ranum’ in dezelfde kerk ‘in den Huwelijken staat bevestigd’.

Het lukte me helaas nog niet de exacte woonplaats van vader

to van uitkondiging te Groningen. hier gecompuleerd op Zondag 2. 5. 1811
den 26 April. tenen den 3. en 50 Mei is gekondigd het Huwelijk voor
genomen tusschen Barteld Hindriks, l. h. 46. hier wonende
op Maarhuizen, en Trijntje Klasen, l. h. 22. van Maarlag, wo.
nende te Rantum. En zijn twee personen, na vertoon van attestaten
van uitkondiging te Bollingeweer, hier in een Huwelijken staat
bevestigd. Op Dinsdag Maandag den 50 Mei.

Inschrijving van het huwelijk van Kornelus' vader en moeder in DTB
Ober gum 343, fol. 81. (Fotofragment ontleend aan
<http://www.menneglas.nl/ledematen/Obergum.htm>).

Barteld Hindriks op Maarhuizen, - NB. nog steeds zonder ach-
ternaam -, op te sporen. Na enige verwarring, want ook in Win-
sum woonde er tezelfdertijd, zoals vermeld, een andere familie
Hopma, vond ik de inschrijving van zijn doop in hetzelfde DTB
Ober gum 343 terug.

'Den 20 Junij 1784 is gedoopt Bartelt Hindriks zoontje van

den 20 Junij 1784 is gedoopt. Bartelt Hindriks zoontje van Grietje Cornelis -
in onecht geboren.

Inschrijving van de doop van Kornelus' vader Bartelt Hindriks in DTB
Ober gum 343, fol. 20. (Fotofragment ontleend aan
<http://www.menneglas.nl/ledematen/Obergum.htm>).

Grietje Cornelis in onecht geboren'. Blijkbaar was Kornelus'
vader dus een buitenechtelijk kind. Dit wordt bevestigd in de
akte van het tweede huwelijk van Bartelt Hindriks Hopma met
Grietje Mennes Rikkerts (zie verder).¹¹ Achter 'vader bruideg-
om' staat daar 'NN' ingevuld. Achter 'moeder bruidegom'
'Grietje Cornelis', staat genoteerd, 'zou later trouwen met
Gosen Harkes Zant'.

Wie was deze Grietje Cornelis eigenlijk? En wat bewoog haar
precies haar buitenechtelijke, maar uiteraard niet vaderloze
zoontje Bartelt Hindriks te noemen? En waarom zou zoonlief
zichzelf na 1811 de achternaam Hopma geven?

Om het begin van een antwoord te kunnen geven op deze intri-
gerende vragen, - ik kom er in mijn vervolgbijdrage op terug -,
deel ik hier tot besluit van deze bijdrage de nadere genealogi-
sche gegevens van Barteld Hindriks mee.

Barteld Hindriks, na 1811 Barteld Hindriks Hopma geheten,
boerenarbeider, dagloner en ook enige tijd kastelein te Ober-
gum, blijkt tweemaal getrouwd te zijn. Soldaat Korne-
lus/Kornelis Bartelts was het eerste kind uit zijn eerste huwelijk
met Trijntje Klasen (Borgman), bij wie wat later nog twee doch-
ters werden geboren, Pieterke (1811) en Grietje (1815).

Na het overlijden van Trijntje Klasen Borgman op 16 december

den 20 Junij 1784 is gedoopt. Bartelt Hindriks zoontje van Grietje Cornelis -
in onecht geboren.

Het eerste huwelijk van Bartelt Hindriks Hopma, boerenarbei-
der/dagloner te Obergum, met Trijntje Klasen Borgman. 1807-1816.

Het tweede huwelijk van Bartelt Hindriks Hopma, kastelein en dagloner te Obergum, met Grietje Mennes Rikkerts. 1818 - ca. 1832

		28 nov. 1818 ²¹		
Bartelt Hindriks Hopma geb. 20 juni 1784 +. na 1832		x	Grietje Mennes Rikkerts geb. 2 jan. 1793 +. 5 febr. 1849	
Jantje Bartelts Hopma geb. 7 dec. 1819 ²² +. 3 febr. 1882 ²⁶ 30 mei 1) x 1863 ²⁹	Geert Bartelt Hopma geb. 12 sept. 1822 ²³ +. ??		Menne Drewes Bartelt Hopma geb. 17 jan. 1826 ²⁴ +. 19 febr. 1895 ²⁷ 14 aug. x 1858 Eenrum	Kornelis Bartelts Hopma geb. 10 apr. 1832 ²⁵ +. 1 juni 1855 ²⁸
Geert Wierema geb. 10 okt. 1823 ³⁰ +. 6 apr. 1882 2 mei 2) x 1850 ³¹			Trientje Reenders geb. 19 dec. 1828 Eenrum +. 22 mei 1912	
Ekke Sjoerts Schuitema geb. 23 aug. 1821 Oldehove ³² +. 25 aug. 1929				

Het tweede huwelijk van Bartelt Hindriks Hopma, kastelein en dagloner te Obergum, met Grietje Mennes Rikkerts. 1818-ca. 1832

In de geboorte-aangiftes tussen 1819 en 1822 verschijnt vader Bartelt Hindriks Hopma met het beroep van kastelein. Trijntje Klasen is in 1818 dienstmeid, in 1846 daglonerse en in 1863 winkelierse.

Jantje Hopma had uit haar eerste huwelijk met Geert Wierema geen kinderen, uit haar tweede met Ekke Sjoerts Schuitema tenminste 2: Elisabeth (+. 15 dec. 1857) en Grietje (g. 3 maart 1851 te Obergum, +. 25 mrt. 1925, 74 jaar oud te Winsum).

Menne Drewes Hopma en Trientje Reenders hadden 3 kinderen, t.w. Barteld, nogmaals Barteld, en Epke (zie www.reenders.com/reenders.shtml).

Jacques Tersteeg

1 'zinkkens geswel' = zinkend gezwel, is in die tijd ook een volkse aanduiding voor een ontstoken en vaak pijnlijk gezwel (mededeling van Willem de Boer, voormalig huisarts te Winsum).

2 Zie o.a. de inleiding in *Vlaamse soldatenbrieven uit de Napoleontische tijd*, uitg. en van een inl., aant., register en een woordenlijst voorz. door Jan van Bakel ; met medew. van Piet C. Rolf (Nijmegen/Brugge 1977).

3 De dialectsprekers van Utrecht en omgeving worden wel 't-dieven' genoemd, omdat zij veelvuldig de -t aan het eind van een woord niet uitspreken (bv. Utrecht). Deze t-loze vormen wijzen echter niet in die richting.

4 De bovenstaande en volgende gegevens over het Groot Rijks Hospitaal zijn ontleend aan J.J. Heeren en J.P.H. Wielders, 'Militaire ziekenhuizen in Nederland en hun betekenis voor de beroepskeuze van een generatie klinische chemici', in: *Nederlands Tijdschrift v. Klinische Chemie en Laboratoriumgeneeskunde* (2006) nr. 31, 53.

5 Zie P.P.A.M. Verhoeven, 'Het onderwijs aan de Rijkskweekschool voor Militaire Geneeskundigen', in: *Nederlands Militair Geneeskundig Tijdschrift*, (2009) jrg. 62., nr. 6, 205.

6 Zie ook o.a. www.encyclo.nl/Bubo en G. Kloosterhuis, *Praktisch Verklarend Zakwoordenboek der Geneeskunde* (Den Haag 1974, 17e druk) 77.

7 In vroeger tijden traden dergelijke zwellingen ook op in geval van pest.

8 De technisch medische gegevens in deze paragraaf ontleen ik aan G. Kloosterhuis, *Praktisch Verklarend Zakwoordenboek der Geneeskunde* (Den Haag 1974, 17e druk) 636-637 etc. Met hartelijke dank aan Willem de Boer en Joost Beukema voor de door hen verstrekte informatie.

9 J.F. Kerst, *Beknopt Verslag van het geen in de Heelkundige Afdeling van het Rijks- Militair- Hospitaal ter instructie, te Utrecht: gedurende het jaar 1829, is voorgekomen*, door - (Utrecht 1830).

10 J.F. Kerst, *a.w.*, 1 en 3.

11 Dit wordt bevestigd in de akte van het tweede huwelijk van Bartelt Hindriks Hopma met Grietje Mennes Rikkerts. Vgl. BS Winsum, 1818, nr. 21.

12 DTB Oberg. 343, f. 81.

13 DTB Oberg. 343, f. 20.

14 DTB Oberg. 343, f. 81.

15 DTB Oberg. 343, f. 32v.

16 BS Winsum 2, 1811, p. 18. Huisnr. 97 Obergum.

17 BS Winsum 2, 1815, f. 5v. Huisnr. 97 Obergum.

18 BS Winsum 28, 1831, f. 1.

19 Te Houwerzijl, BS Ulrum 1893, nr. 26.

20 BS Ulrum 1863, nr. 25.

21 BS Winsum 1818, nr. 21.

22 BS Winsum 2, 1819, nr. 46.

23 BS Winsum 1822, nr. 34.

24 BS Winsum 1826, nr. 5.

25 BS Winsum 1832, nr. 18.

26 BS Winsum 1882, nr. 4.

27 BS Winsum 1895, nr. 7.

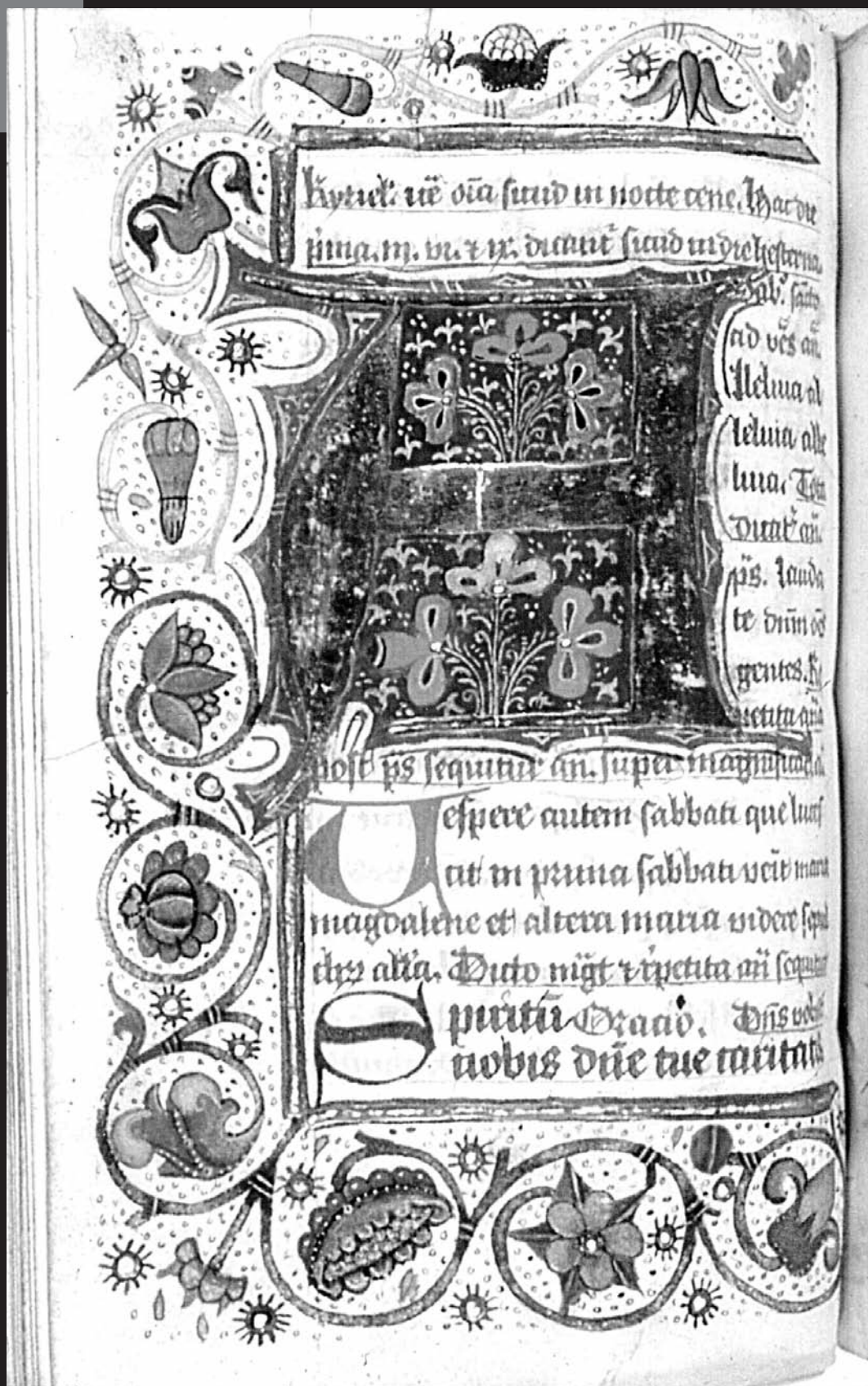
28 BS Winsum 1855, nr. 34.

29 BS Winsum 1863, nr. 16.

30 BS Winsum 1823, nr. 50.

31 BS Winsum 1850, nr. 8.

32 BS Oldehove 1821, nr. 44.

De hier helaas in zwart-wit afgebeelde, prachtig gekalligrafeerde bladzijde is afkomstig uit een handgeschreven boek dat in de tweede helft van de vijftiende eeuw ergens in de regio Groningen (Selwerd/Thesinge?) werd vervaardigd. Het manuscript werd naar alle waarschijnlijkheid gemaakt in opdracht van het Dominicanenklooster van Winsum (1276-1585). Momenteel wordt het 321 perkamenten bladzijden tellende boek bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage onder signatuur Hs. 74 G 25. Het is een typisch kloosterboek, een zogenaamd 'diurnale'. Een diurnale bevatte uitsluitend de teksten van het koorgebed die overdag door de monniken werden gebeden.

Literatuur: Jos.M.M. Hermans, *Middeleeuwse handschriften uit Groningse kloosters* (Groningen 1988), 76 en Jacques Tersteeg, *Monnikenwerk in Winsum* (Winsum 2003), 19.

Winsum in de Volkstellingen 1795

Van 1795 tot 1970 zijn er in Nederland op min of meer regelmatige basis volkstellingen gehouden. Eerst met een tussenpoos van 35 jaar, dan bijna de hele negentiende eeuw met een regelmaat van iedere tien jaar. De aanpak, de verzamelde gegevens en thema's van onderzoek waren iedere telling weer anders. De indeling van de gemeenten en de uitsplitsing van die gemeenten naar dorpen en gehuchten zijn zeer wisselend uitgevoerd. Een systematische vergelijking van de bevolking van de oude gemeente Winsum door de jaren heen op basis van de Volkstellingen is dus niet mogelijk.

Toch zijn deze tellingen een bijzondere bron van informatie. Deze bron is sinds enkele jaren heel toegankelijk, namelijk via de website www.volkstellingen.nl.

In dit eerste artikel ga ik in op de telling van 1795. Eerst bespreek ik de opzet van de telling, vervolgens kijk ik naar de rapportage voor de provincie Groningen, tenslotte zoom ik in op Winsum.

Eerste Nationale Volkstelling: 1795

De eerste telling wordt georganiseerd in 1795, een moment aan het begin van de Republiek, waar de patriottische idealen nog volop aanwezig zijn. Alle 'heerlijke rechten' zijn vervallen, dat betekent dat de bevolking zelf zijn vertegenwoordigers in het bestuur kan gaan kiezen. Een democratisch gekozen volksvertegenwoordiging moet er gevormd worden. Daarvoor is informatie nodig over het aantal inwoners van de Republiek. Een volkstelling is dus noodzakelijk.

Op basis van deze eerste telling zullen *Grondvergaderingen* worden gevormd, ieder 500 zielen groot. Deze worden in een District ingedeeld dat zal bestaan uit 30 grondvergaderingen, dus 15.000 inwoners. Vanuit iedere grondvergadering wordt een 'Kiezer' benoemd, die voor het District een 'Representant' moet kiezen. Deze Representanten vormen gezamenlijk de 'Nationale Vergadering'. Voor de eerste Nationale Vergadering worden 'Provisionele Representanten' benoemd. De bekende Winsumer Geert Reinders wordt in 1798 gekozen als Representant vanuit het District Scheemda. Tot 1801 zal hij in de nationale politiek actief zijn.

Bataafsche Vryheid

De Districten in Holland, die door de Commissie worden voorgesteld, zijn steeds genoemd naar de 'rivieren die door dezelfde stromen, of Zeeën of Meeren waaraan zij gelegen zijn', en niet naar de 'volkrijkste' plaats in het district. Dit is door de Commissie gedaan om 'alle jalouzy voor te komen, en ook in dezen het grondbeginsel van de gelykheid getrouw te blyven'. Zo ligt Winsum van 1798 tot 1801 in het *Departement van de Eems*, een gebied dat het noorden van Friesland en Groningen besloeg.

Een andere, minder welwillende verklaring voor deze naamgeving is overigens dat men hiermee zo snel mogelijk iedere herinnering aan de XVII Verenigde Provinciën wilde uitwissen.

De publicatie van de resultaten van de Volkstelling wordt in 1796 uitgegeven in twee delen: een deel heeft betrekking op de hele Republiek, het andere uitsluitend op de provincie Holland. Het eerste deel is getiteld *Generaale volksmeeninge in de Bataafsche Republiek*. Dit rapport is uitgegeven 'op last der commissie tot het ontwerpen van een plan van constitutie voor het volk van Nederland'. De resultaten van de telling zouden onder meer dienen om te komen tot een 'geregelde keuze van Kiezers, en door dezelve van Representanten tot eene Nationaale Conventie, of Algemeene Nationaale Vergadering'. Kortom, een nobel democratisch doel. In het 'tweede Jaar der Bataafsche Vryheid' brengt de Commissie verslag uit van haar werkzaamheden.

De 'Commissie tot het Ontwerpen van een Plan van Constitutie voor het Volk van Nederland' heeft vervolgens een viertal Gecommitteerden verzocht 'de Lysten der tellingen van het volk

in de byzondere Gewesten te doen drukken, zo als die aan de gemelde Commissie van tyd tot tyd waren ingezonden'. Deze Gecommitteerden brachten op hun beurt rapport uit en lichtten in het Voorbericht hun werkwijze toe. De Gewesten hebben de opdracht voor de tellingen niet allemaal even 'stiptelijk' opgevolgd, klagen de Gecommitteerden. Gelukkig lezen wij dat men in Groningen zijn taak serieus heeft genomen:

'By de telling van GRONINGEN hebben wy de voorgestelde inrichting en orde wel kunnen volgen, doch ontdekt dat by eene naauwkeurige optelling het getal der Zielen van dat Gewest, zoals het zelve aan de Commissie was toegezonden, niet bedroeg 114.565 maar 114.655'.

Deze lijst bevat voor Groningen de volgende districten en plaatsen:

Namen der Districten	Namen der kiezers-vergaderingen	Getal der representanten
Groningen	Groningen	2
Het Gorecht	Groningen	(inbegrepen bij Groningen)
Het Westerquartier	Zuidhorn	1
Hunsingo	Onderdendam	1
Fivelingo	Appingedam	1
de Oldambten	Scheemda	1
De Veen-Colonien	Veendam	1
Westerwolde en Woldoldampt	Winschoten	1
Dus in het geheel uit Groningen		8

De grondvergaderingen moesten volgens het Reglement ieder uit 500 Zielen bestaan, deze kozen een afgevaardigde, ook wel een Kiezer genoemd. Uit elke 15000 Zielen kwamen vervolgens 30 Kiezers bij elkaar om tijdens een Hoofdvergadering één Representant te kiezen. Echter dit is niet helemaal haalbaar gebleken, 'vermits men genoodzaakt was zig min of meer na de bevolking of plaatselijke schikkingen te regelen'.

Aldus zijn er 126 in plaats van 125 representanten gekozen. Evenzo zijn de districten niet helemaal volgens het uitgangspunt van 15000 zielen ingedeeld, maar is de plaatselijke situatie soms bepalend geweest voor de indeling.

De Commissie sluit af met de volgende passage:

Voords wenschen wy, dat de uitgaave der telling van Nederland, zo als dezelve thans is ingericht, zoo aan den Staatsman als den Wysgeer, ieder in zyn betrekking van het bedoelde nut moge zyn; en de goedgunstige Lezer de onregelmatigheid, die men hier en daar aantreft, om bovengemelde redenen, niet aan ons, maar aan de onmogelykheid, om zonder eene nieuwe telling te doen, dezelve meer naauwkeurig op te geeven, zal toeschryven.

Heil en Broederschap!

Rapportage Provincie Groningen

Per provincie zijn de cijfers in verschillende lijsten ondergebracht. De gegevens waar wij naar op zoek zijn staan in de lijst 'Generaale volksmeening in de Bataafsche republiek, Volkstelling in Groningen'. Hierin zijn per district dorpen opgenomen met het aantal zielen en Grondvergaderingen. De districten zijn: Groningen, Gorecht, Westerquartier, Hunsingo, Fivelingo, De Oldampten, Veen-Colonien en Westervold en Woldoldampt.

Verder is opgenomen een 'Lyst der plaatsen, daar de Hoofd- of

Kiezers-Vergadering voor de Representanten der Nationale Vergadering, representerende het Volk van Nederland, gehouden zijn'.

Winsum staat gerangschikt in het district Westerquartier. Uit de 'oude gemeente Winsum' worden verder genoemd Obergum, Bellingeweer, Maarhuizen. Ranum is in deze indeling onder Hunsingo te vinden.

In het voorstel voor de afvaardiging van representanten naar de Nationale Conventie wordt voor Het Westerquartier één afgevaardigde toegewezen, terwijl de Hoofd- of Kiezersvergadering in Zuidhorn zou moeten plaatsvinden. Hunsingo heeft eveneens recht op een afgevaardigde, terwijl de Hoofdvergadering in Onderdendam is gedacht. De Provincie Groningen krijgt in totaal 10 representanten. De totale bevolking van de Provincie Groningen bedraagt 114.555 Zielen of Ingezeetenen.

Afgezien van de provinciale lijsten is er een aantal bijzondere overzichten opgenomen. Een opmerkelijke lijst is de 'Alphabetische lijst van plaatsen', waar alle getelde plaatsen voor heel Nederland met het aantal zielen in zijn opgenomen. Vooral de Recapitulatie van deze lijst is tamelijk bizar te noemen, aangezien men dan de totalen te zien krijgt van het aantal inwoners van bijvoorbeeld alle plaatsen beginnend met een A, met een B, enzovoorts. Het aantal inwoners is vanuit dat oogpunt gezien

De illustratie van Gosch is een afbeelding van de Bataafse Maagd, met aan haar voeten een Bataafse Leeuw. Deze is in 1796 gekozen door de Bataafse Republiek om het welvaren van het land te verbeelden.

VOLKSMENIGTE			
IN DE			
BATAAFSCHE REPUBLIEK.			
		Zielen.	Grond- verg.
FRIESLAND heeft		161513	322
GRONINGEN		114555	240
DRENTHE		39673	79
OVERYSSEL		135066	270
GELDERLAND		217828	439
BATAAFSCH-BRABAND		210723	420
ZEELAND		82212	160
HOLLAND		818544	1650
UTRECHT		92904	188
		1883009	3768
At van de Willemstad	12957		
en van Dinteloord	1251		
om dat deeze by Holland en by		2546	5
Bataafsch-Brabant gerekend zyn.			
Dus de geheele bevolking		1889463	3763

bijzonder laag in de categorie plaatsen beginnend met een Q. Per provincie zijn tenslotte alle lijsten opgeteld, de totalen staan in het overzicht 'Volksmenigte in de Bataafsche Republiek'.

Hieruit blijkt dat de Bataafsche Republiek bijna 2 miljoen inwoners telde, 1.880.463 zielen om precies te zijn.

Winsum in 1795

In deze eerste Volkstelling is alleen het aantal inwoners of 'zielen' per plaats geteld. Dit hing samen met het beperkte doel van de telling. De begrenzing is niet op kaart terug te vinden, dus de toedeling van huizen in het buitengebied is niet exact terug te vinden.

In bijgaande lijst zijn de dorpen, de grondvergaderingen en het aantal zielen te zien van de dorpen die bij de huidige gemeente Winsum horen. Uitgangspunt van de 'Commissie voor Telling en Verdeeling' is dat er per 500 zielen een Grondvergadering

De afbeelding van de Republiek is een momentopname. In de Franse tijd wijzigde de indeling van gebieden, provincies en gemeente zeer geregeld.

zou moeten komen. Hiertoe zijn combinaties van dorpen gemaakt, die voor de hedendaagse beschouwer niet altijd logisch lijken. De betreffende plaatsen grenzen in een aantal gevallen niet aan elkaar. De combinatie van plaatsen die samen één grondvergadering vormden wijkt bovendien op verschillen de punten af van de huidige gemeentegrenzen of regiogrenzen. Per 15000 zielen was er vervolgens een Hoofd- of Kiezersvergadering. De afgevaardigden uit Hunsingo kwamen bijeen in Onderdendam om een Representant te kiezen. Die uit het Westerkwartier togen naar Zuidhorn, en de dorpen Adorp, Sauwert en Harssens behoorden bij Gorecht en hadden in Groningen hun Kiezersvergadering. Er waren in onze provincie in totaal 10 Representanten te benoemen. (De indeling werd al snel weer gewijzigd, zodat we Geert Reinders in 1798 voor Scheemda in de Nationale Vergadering aantreffen en niet voor het Westerkwartier.) In het overzicht hiernaast is de verdeling van De Districten en de plaatsen van de huidige gemeente Winsum in 1795 weergegeven.

Winsum staat gerangschikt in het district Westerkwartier. Uit de 'oude gemeente Winsum' vormen Obergum en Bellingeweer samen een grondvergadering. Ranum, onderdeel van het kerspel Bellingeweer, is onder Hunsingo te vinden en vormt samen met Tinallinge en Rasquert een grondvergadering. De combinatie van Feerwert en Saaksum is kenmerkend gemaakt met het oog op het volmaken van de 500 Zielen, benodigd voor een grondvergadering. Ezinge ligt daar weliswaar tussenin, maar is groot genoeg voor een eigen vergadering. Maarhuizen, hier samengevoegd met Maarslag en Mensingeweer, is ook zo'n keuze die waarschijn-

District	plaatsen	inwoners
Gorecht: Westerkwartier	Adorp en Harsens, Souwert,	285+207
	Feerwert en Saaksum	231+148
	Esing	416
	Garnwert	443
	Oostum, Fransum, Den Ham	63, 127, 237
	Wierum, Dorkwert, Hogemedan	183+119+195
	Wetsing	140+ 198
	Winsum	543
	Obergum en Bellingeweer	524+65
	Maarhuizen, Maarslagt,	
Hunsingo:	Mensi-gerwee	127+173+150
	Den Andel, Westernieland	244+332
	Saaxumhuizen en Eenrum	154+768, dus 2 grondvergaderingen
	Ranum, Tinnallinge, Rasquert	53+161+287
	Baflo	417

lijk is bepaald door de noodzaak om combinaties van circa 500 inwoners te maken. Eenrum was met maar liefst 768 zielen een relatief grote plaats voor die tijd. Saaxumhuizen vult redelijk het vereiste aantal van 1000 Zielen aan, zodat voor deze combinatie twee grondvergaderingen kunnen worden belegd. Hoe de

liefst 127! Hier zijn waarschijnlijk andere gehuchten en verspreide huizen bij opgenomen. Ook Ranum heeft vandaag niet meer de hier vermelde 53 inwoners. In dit overzicht ontbreken de buurtschappen Schilligeham en Klein Garnwerd, die in latere Volkstellingen wel een aparte vermelding krijgen.

Winsum tussen 1795 en 1830

Aangezien pas in 1830 de eerstvolgende volkstelling in het Koninkrijk Nederland zal plaatsvinden, heb ik hier enige informatie opgenomen over de tussenliggende periode. In de Franse tijd zijn namelijk nog enkele tellingen uitgevoerd, die niet terugkomen in het overzicht dat op Volkstellingen.nl te vinden is. In 1798 werden besturen gevormd voor gebieden met circa 2000 inwoners. Winsum (1816 inwoners) omvatte Winsum, Adorp, Harssens, Sauwerd, Zuidwolde, Noordwolde en Wetsinge. Het bestuur bestond uit G.W.G. van der Tuuk, predikant, Jonathan Greben, horlogemaker, beiden uit Winsum, E. Strating, predikant te Adorp, J.F. Dinkgreve, predikant te Noordwolde, en

zielen over de twee vergaderingen werden verdeeld is niet te achterhalen.

De toedeling van Plaatsen aan Districten is voor de hedendaagse lezer af en toe vreemd: Wetsinge, Noordwolde, Winsum, Obergum en Bellingeweer horen in de huidige tijd bij Hunsingo en niet bij het Westerquartier.

Aantal inwoners

Het inwoneraantal van het grondgebied van de huidige gemeente Winsum bedraagt 4532, hoewel zoals gezegd niet precies bekend is hoe de begrenzing van de plaatsen in 1795 was. De 'oude gemeente Winsum' (bestaande uit de Plaatsen Winsum, Obergum, Bellingeweer, Maarhuizen en Ranum) heeft in 1795 1213 inwoners.¹ Opvallend is het aantal inwoners van Maarhuizen: maar

Daniel Rijkens, boer te Zuidwolde.

Obergum (1858 inwoners) bestond uit Obergum, Bellingeweer, Maarslag, Maarhuizen, Ranum, Tinnallinge en Rasquert.² In het bestuur zaten Pieter Visser, koopman en schutter, Gerrit Nien-

GENERAAL VOLKSMEENIGTE IN DE BATAAFSCHE REPUBLIEK - VOLKSTELLING IN GRONINGEN				
ProvincieDistrict		Plaats	Zielen	Grondvergaderingen
Groningen	GORECHT.	Adorp en Harssens	285	1
	GORECHT.	Souwert	207	}
	WESTERQUARTIER.	Feerwert	231	}
	WESTERQUARTIER.	Esinge	416	1
	WESTERQUARTIER.	Garnwert	443	1
	WESTERQUARTIER.	Oostum	63	1
	WESTERQUARTIER.	Wierum	183	1
	WESTERQUARTIER.	Wetsinge	140	1
	WESTERQUARTIER.	Winsum	543	1
	WESTERQUARTIER.	Obergum	425	1
	WESTERQUARTIER.	Bellingeweer	65	}
	WESTERQUARTIER.	Maarhuizen	127	}
	HUNSINGO.	Den Andel	332	}
	HUNSINGO.	Saaxumhuizen	154	}
	HUNSINGO.	Ranum	53	1
	HUNSINGO.	Tinnallinge	161	}
	HUNSINGO.	Rasquert	287	}
	HUNSINGO.	Baflo	417	1
			4532	

Bijlage II

Statistiek 1808 (Arch. Gewest. Best., inv. nr. 572)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U
Ranum	8	1	8	29	1	9	—	—	5	4	9	131	21	156	185	209	—	7	—	2	—
Obergum	91	37	75	185	37	110	2	6	94	18	27	87	20	99	80½	207½	3	7	60	32	10
Maarhuizen	16	4	13	73	2	17	—	—	4	13	35	390	94	422	115½	748½	—	14	1	2	—
Winsum	99	26	101	333	33	124	2	2	101	25	44	575	97	635	665½	1151	5	34	50	22	13
Bellingeweer	10	3	10	30	3	11	2	2	12	1	3	67	14	68	106	224	3	8	—	2	—

A	Hoofden van gezinnen en op zichzelf staande personen, gehuwd	L	Runderen
B	Huisgezinnen zonder kinderen	M	Paarden
C	Huisgezinnen met kinderen	N	Schapen
D	Totaal aantal kinderen	O	Bouwland (jukken en grazen)
E	Hoofden van gezinnen en op zichzelf staande personen, ongehuwd	P	Weiland (jukken en grazen)
F	Zonder dienstboden	Q	Ambtenaren
G	Met dienstboden	R	Boeren
H	Totaal aantal dienstboden	S	Handwerkers
I	Zonder werkboden	T	Arbeiders
J	Met werkboden	U	Bedrijven onder vorige niet begrepen
K	Totaal aantal werkboden		

huis, hoofdbediende der administratie, beiden te Obergum, Evert Egberts, landbouwer te Maarslag, J.D. van der Tuuk, landbouwer te Maarhuizen en Jan Roon, landbouwer te Baflo.

In 1808 kwam er alweer een nieuwe indeling. Winsum omvat dan Klein Garnwerd, Ranum, Tinallinge, Obergum, Maarhuizen, Winsum, Schouwerzijl, Bellingeweer, Wetsinge, Sauwerd, Adorp, Harssens en Wierum beoosten het Reitdiep. President werd Pieter Durleu, heer van Bellingeweer, en secretaris Geert Reinders.

Uit 1808 is een statistiek opgenomen in Formsma, waarin tellingen van onder meer gezinshoofden, kinderen, dienstdieneren, paarden, schapen, ambtenaren en boeren te vinden zijn.³

Deze tabel heeft alleen betrekking op Winsum, Obergum, Ranum en Bellingeweer.

Bijlage II vermeldt per gezin alleen het gezinshoofd en het totaal aantal kinderen. Er kunnen dus echtgenotes en/of inwonende familieleden op het adres wonen, maar deze zijn helaas niet meegeteld. Het gevonden aantal van 57 voor Ranum ligt dicht bij de 53 die in 1795 waren aangetroffen, terwijl voor Bellingeweer uit Bijlage II 64 inwoners te voorschijn komen tegen 65 in 1795.

In Bijlage III is de kerkelijke overtuiging gemeld. Het in deze Bijlage vermelde totaal van 181 inwoners voor Ranum en Bellingeweer heeft waarschijnlijk op een groter gebied betrekking. In de tabel wordt bovendien Garnwerd beoosten het Reitdiep niet genoemd, terwijl dat wel tot de gemeente Winsum wordt gerekend.

Hieruit blijkt wel dat de begrenzingen niet eenduidig zijn. Dat maakt vergelijkingen over de jaren heen erg moeilijk.

Winsum in het Franse Keizerrijk

In 1810 werd het Koninkrijk Holland deel van het Franse keizerrijk. De lokale indeling werd opnieuw gewijzigd. Vanaf 1811 bestond de gemeente Winsum uit Bellingeweer, Klein Garnwerd, Obergum, Maarhuizen, Ranum en Winsum. Maire werd Jacob de Bour, hoedenmaker, adjunct S.H. Numan, heelmeeester, municipale raden waren Hero Willems Wierda, landbouwer, Petrus Durleu 'Heer' van Bellingeweer, rentenier, Gerhardus Pestman, landbouwer, Jan Elema, landbouwer, S. Nicolaus Sijtsma, pelmulder, Pieter Borgman, landbouwer, Jan Wijtzes Pettinga, deurwaarder, Hindrik Harms Puma, landbouwer, Jan Derks Zwart, landbouwer en D.J. van der Tuuk. Aantal inwoners was (volgens Formsma) 1419.

De gemeente Adorp wordt gevormd uit de kerspels Harssens, Wierum (beoosten Reitdiep), Adorp, Sauwerd en Wetsinge. Aantal inwoners in 1811 is 781.

In het bestuur van Winsum in 1798 hebben predikanten een grote vertegenwoordiging. Waarschijnlijk weerspiegelt dit het aandeel van de verlichte (Patriottische) predikanten in de omwenteling. In het gemeentebestuur van 1811 zijn de boeren veruit in de meerderheid, zoals daarna de gehele negentiende eeuw het geval zal zijn.⁴

In 1815 werd per landelijk decreet opnieuw een volkstelling gehouden. Op 22 februari 1815 vond deze plaats, de formulieren moesten voor 7 maart in Onderdendam aanwezig zijn. Adorp telde 781 inwoners, Winsum 1485.⁵ Helaas is nu de indeling naar kleinere dorpen en gehuchten niet gehandhaafd, zodat er geen informatie is over de verdeling van inwoners over de dorpen.

Afsluitend

In 1795 is uitsluitend het aantal inwoners per Plaats geteld, zonder verdere gegevens over de bevolking te verzamelen. In de telling van 1808 is enige informatie over de gezinssamenstelling, leeftijd, het beroep en de godsdienstige overtuiging verzameld. Voor het grondgebied van de 'gemeente Winsum' zoals die vanaf 1811 werd samengesteld is het onderstaande overzicht afgedrukt. Winsum groeit gestaag, in 20 jaar tijd 272 inwoners erbij.

Echter aan deze tabel kunnen geen vergaande conclusies worden verbonden, gezien de voortdurende wijzigingen in de indeling van de gemeenten.

In het volgende artikel zal ik ingaan op de Volkstelling van 1830.

	1795	1808	1811	1815
Winsum	1213	1410	1419	1485

Tineke van der Schoor

¹Garnwerd b/o Reitdiep moet hier mogelijk nog bij worden geteld (93).

²'Winsum voor 1850', W.J. Formsma, in: *Winsum, Gedenkboek 1982*.

³ibidem, p. 97.

⁴Boer en Heer, Ynte Botke.

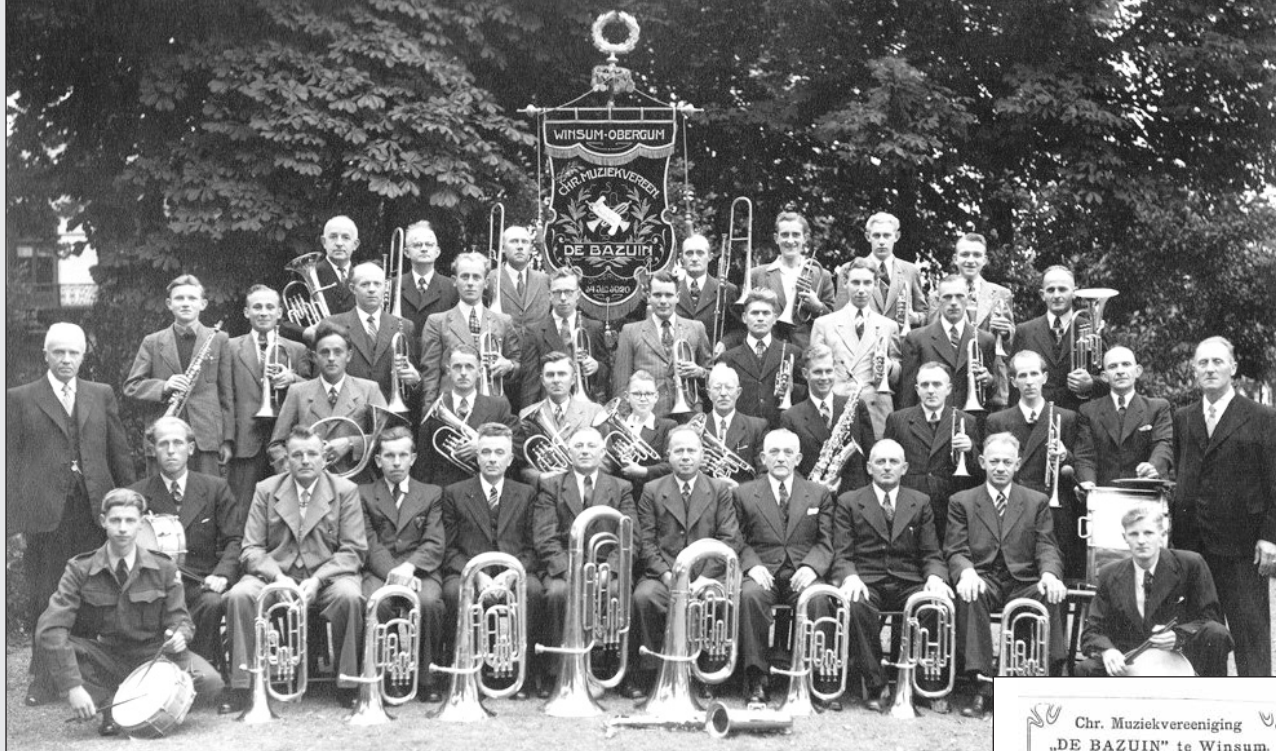
⁵*De Franse Tijd in Ubbega*, Ir. J.G. Bakker, Sauwerd/ Adorp 2000.

Literatuurverwijzing

Twee eeuwen Nederland geteld, Onderzoek met de digitale Volks-, Beroeps- en Woningtellingen 1795-2001. Onder redactie van O.W.A. Boonstra, P.K. Doorn, M.P.M. van Horik, J.G.S.J. van Maarseveen en J. Oudhof.

'Winsum voor 1850', Dr. W.J. Formsma, in: *Winsum, Gedenkboek 1982*, daarin Bijlage II, p. 97: Statistiek 1808 (Arch. Gewest. Best. Inv. Nr. 572).

Op de foto van links naar rechts:

Bovenste rij: W. Reker, G. Huitsing, H.J. Schuilenberg, P.E. Drewes, G. Maring, H..Venhuizen, M. Maring Azn;

2e rij: N. Knoop, L. Heerema, Jant. Huitsing, F. Heerema, J. Poppen, J. Brouwer, H. Brink, H. Zeldenrust,

P.J. Evenhuis, M. Maring Mzn;

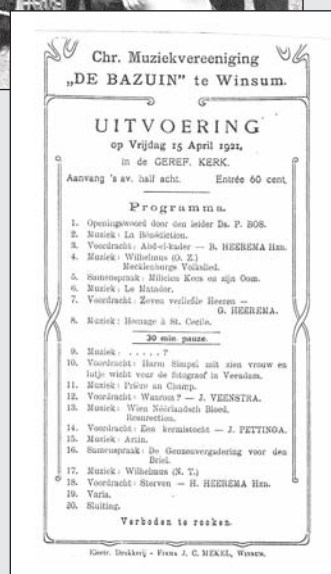
3e rij: dirigent M. Hammingh, J.B. Oosterhof, J. de Vries, J. van Dijk, G. Venhuizen, J. Schuilenberg, R.K. van

Dijk, K. Kasper, E. Mollema, A. Maring Mzn; voorzitter H.. Heerema;

4e rij: F. Kooijnga, H. Heerema, M. Brander, M.F. Brands, Th. Bos, G. Heerema, J. Kooijnga, R..Reker, E. van

der Veen, J.J. Siegers, W.R. Boiten.

Jubileum Christelijke Muziekvereniging De Bazuin: 90 jaar!

Reeds eerder werd in dit blad onder de kop '82 jaar en nog steeds jong' een uitvoerig verslag gepubliceerd over de Christelijke Muziekvereniging De Bazuin te Winsum (namelijk in nummer 3 van jaargang 2002). Omdat De Bazuin vorig jaar (2010) 90 jaar bestond, is in dit nummer van Info Winshem nog een foto van de vereniging in 1952 opgenomen, alsmede een korte beschrijving van de geschiedenis van De Bazuin.

De oprichting van de vereniging vond plaats op 14 januari 1920 in de toenmalige Gereformeerde School aan de Schoolstraat te Obergum. Er werd gestart met 17 leden. In de notulen van de oprichtingsvergadering staat: 'daarna was de bespreking afgelopen en ging een ieder echt muzikaal huiswaarts'. Dat ging dus zeer snel!

De jonge vereniging kreeg in februari 1920 de naam De Bazuin (afgeleid van Psalm 150, in welke psalm diverse muziekinstrumenten worden genoemd, waaronder ook de bazuin).

Instrumenten konden reeds kort na de oprichting worden aangeschaft en op 15 april 1921 werd reeds de eerste uitvoering gegeven (zie afbeelding van het programma).

In 1923 werd een prachtig vaandel aangeboden. Dit vaandel is nog steeds in gebruik.

De eerste dirigent van het corps was Martinus Hammingh uit Bedum. Onder zijn leiding (tot 1956) ging het bergopwaarts met de vereniging. Tijdens de oorlogsjaren moest ook De Bazuin op bevel van de Duitse bezetting zich aansluiten bij de Kunst- en Cultuurkamer, maar dat weigerde de vereniging. Gedurende enkele jaren werd de vereniging daarom verboden, maar direct na de Tweede Wereldoorlog ging De Bazuin

weer feestelijk de straat op.

Ook na het vertrek van dirigent Hammingh ging het met de vereniging (en gaat het nu ook nog) heel goed. Thans staat de vereniging onder de bezielende leiding van Henk Smit. De opleiding van jeugdige muzikanten is in goede handen van Janneke Kuipers. Zij heeft ook de leiding van het inmiddels opgerichte Jeugdcorps van de Bazuin, 'Twister' genaamd.

Het jubileumjaar 2010 stond bol van activiteiten:

- 15 en 16 januari jubileumconcerten, -30 april het Oranjeconcert, -12 juni concert op een podium (ponton) in het Winsumerdiep bij De Boog, -16 oktober open presentatie en reünie en op 27 november concert (Evensong/Engelse hymnes).

In 1952 emigreerde de familie Heerke Heerema naar Canada. Heerke Heerema was tot die tijd voorzitter van De Bazuin. Ook de gezinnen van zijn beide zoons Hendrik en Fred maakten die overtocht. Vóór het vertrek werd de boven afgedrukte foto gemaakt van De Bazuin.

De Bazuin heeft zich sinds de oprichting in 1920 in de daaropvolgende 90 jaar een aansprekende en vooral welluidende plaats in Winsum-Obergum verworven.

Joh.Huitsing

Vereniging Winsumer IJsbaan.

De Vereniging

Winsumer IJsbaan, de oudste nog bestaande plaatselijke vereniging, heeft een historiek verleden achter zich. Hieronder volgen enige bijzonderheden over deze vereniging.

Oprichting

Er bestond in 1865 de gedachte om voor het eigen dorp, de medebewoners, iets te doen via de ijssport. Er was de steeds terugkerende werkloosheid in de wintermaanden, armoede, de binnenschippers lagen ingevroren en jarenlang was het gewoon- te op het ijs gelegenheid te bieden enig geld, maar meestal levensmiddelen te verdienen. Naast andere steunverlening uiter- aard. Het kan gevoeglijk worden aangenomen, dat het ontstaan van verschillende ijssclubs met deze achtergronden te maken heeft. Het is aannemelijk dat deze in de jaren gegroeide gewoontes ook ten grondslag liggen aan de vereniging Win- sumer IJsbaan en ertoe heeft geleid dat in 'eene bijeenkomst, gehouden te Winsum, den 12 Maart 1865, door 27 leden eene vereniging opgericht is, ter bevordering der ijsvermakelijkheden in de gemeente Winsum', zoals in het notulenboek valt te lezen. Hoe het ook zij, op de genoemde datum zijn, ten huize van A.S.

Borgman te Winsum, de 27 leden bijeengekomen en onmiddel- lijk is een vereniging opgericht en een reglement vastgesteld waarin werd bepaald: 'de genoegens van het ijsvermaak te ver- hoogen door zoveel mogelijk middelen aan te wenden, om de veiligheid en de bruikbaarheid van het ijs te bevorderen; hier- toe, zoo ver oorbaar, met het Bestuur der Gemeente in overleg te treden en het toezigt op de baanvegers uit te oefenen; wijders, om op geschikte tijden, door het uitlooven van prijzen, hardrij- derijen te doen houden, en alles aan te wenden wat in betamelij- ken zin het ijs tot een veld van velerlei genoegens maken kan'. Een onderdeel der folklore had gestalte gekregen en voor wat Winsum betreft is deze, men mag heus wel zeggen historische daad gesteld door de heren H.W. Wierda, president, S.A. Schuit, vicepresident, J. Borgman, secretaris-penningmeester, Jhr. Mr. I.W.F.J. du Peijrord van Breugel en J.E. Knol.

Uit de historie

Door het bestuur is, na de oprichting van de vereniging, onmid- dellijk diplomatiek 'geregeerd', want Winsum-Obergum telde vier kasteleins, namelijk de heren A. Borgman, D. Hofman, J. Takens en J. Henkel en omdat zij allen leden van de vereniging waren geworden, was er bij het organiseren van activiteiten van- zelfsprekend een wijs beleid nodig. Daarom werd besloten dat 'in volgorde, zooals bij loting zal worden bepaald, de prijzen en premiën zullen worden uitgereikt'. Maar.... tevens werd bepaald, 'dat door ieder hunner voor het ragt van loten vijf gul- den moet worden betaald voor iedere hardrijderij, die gehouden

wordt, alzo voor vier hardrijderijen twintig gulden, welke bijdragen telkens daags na de gehouden hardrijderij zullen worden ingevorderd'.

Bij het uitschrijven van rijderijen mochten 'de prijzen en premien tezamen hoogstens twintig gulden bedragen'. Lang heeft men dat standpunt evenwel niet kunnen handhaven en in 1867 reeds werd besloten de prijs op 100 gulden en de premie op vijftig gulden te stellen. De eerste wedstrijd met voor die tijd hoge prijzen werd gehouden op 10 januari 1868 met als entreprijzen 50 cent voor mannelijke ingezetenen en 25 cent voor vrouwelijke en voor vreemdelingen. Aan die eerste wedstrijd namen veertig personen deel, waaronder vier uit Friesland. Winnaar is geworden J. Jongsma uit Dokkum. Dit succes heeft er toe geleid dat op vrijdag 17 januari meteen een rijderij voor vrouwen werd uitgeschreven om prijzen van f 75,- en f 25,-. Het ging financieel blijkbaar goed met de vereniging, want in de vergadering van 23 januari 1869 is zelfs besloten de contributie van f 2,- terug te brengen tot f 1,-. Tot 1870 is het daarna volgehouden de prijzen der wedstrijden niet hoger te stellen dan f 75,- en f 20,-. Toen, ineens, ging het voor een wedstrijd voor mannen omhoog tot f 100,-, f 20,-, f 5,-, en f 5,-. Op 22 februari van dat jaar is zelfs een eerste prijs uitgelooft van f 110,- met een premie van f 30,-.

Kon. Ned. Schaatsenrijdersbond

De Vereniging Winsumer IJsbaan verleende medewerking aan het oprichten van wat nu de Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond heet. Toen namelijk de algemene vergadering van de vereniging op 9 augustus 1882 plaats vond ten huize van J. Westerdijk te Obergum, werd mededeling gedaan van het ontvangen van een brief 'van eene commissie van leden van eenige ijsverenigingen, houdende toezegging van Concept-statuten voor het oprichten van een schaatsenrijdersbond in Nederland, ten doel hebbende het Schaatsenrijden te bevorderen en aan te moedigen en de belangen bij Internationale Wedstrijden te bevorderen'.

Op 17 september 1882 is daarop te Amsterdam een vergadering gehouden waarop de Winsumer IJsbaan vertegenwoordigd is geweest door Mr. S.M.S. de Ranitz. Het initiatief bleek genomen te zijn door de Amsterdamse Skating Club. Buiten deze en de Winsumer IJsbaan waren vertegenwoordigd de IJsvereniging te Groningen, Thialf te Heerenveen, IJsclub Leeuwarden, Kralingen en Omstreken te Rotterdam, Studenten IJsclub Leiden, Amsterdamse IJsclub, IJsclub Haarlem en Omstreken en de Vereniging voor Volksvermaken te Steenwijk.

IJsbaan

In de eerste jaren van het bestaan van de Winsumer IJsbaan moest worden gereden op het Omsnijdingskanaal bij Obergum. Men was, bij gebrek aan een ijsbaan, afhankelijk van de strengheid van de winter, omdat het open water betrof. Door de jaren heen is meermalen gepraat over de aanleg van een ijsbaan. Dit stuitte meestal af op de daarmee gepaard gaande financiën. Later werden de wedstrijden georganiseerd op het Winsumerdiep. Maar eindelijk was het dan zover. Na zevenenzestig jaren... Winsum-Obergum had zijn eigen ijsvlakte en in de winter 1953-1954 kon deze in gebruik worden genomen. De ijsbaan werd aangelegd op de plaats van de huidige camping aan de westzijde van het dorp. Op 7 januari 1954 kon het bestuur de ijsbaan openstellen des middags om 2 uur bij een temperatuur van één graad onder nul. De opkomst overtrof wel de stoutste

verwachtingen. De scholen hadden 's middag vrijaf gekregen. 'Ook des avonds was de baan geheel bezet', zo staat geschreven in het jaarverslag 1953-'54. Later kwam er verlichting en werd een ijsstent bij de baan gebouwd. In 1985 is deze ijsbaan ten offer gevallen aan de waterrecreatie. Op de plaats van de baan kwam, zoals gemeld, een camping en er kwamen aanlegplaatsen voor boten. Ten oosten van de wijk Ripperda werd een noodijsbaan aangelegd en sinds 1988 beschikt de vereniging over een nieuwe moderne ijsbaan met optimale verlichting, gelegen aan de Netlaan achter het verpleeghuis De Twaalf Hoven.

Noorder Rondritten.

Eén van de belangrijkste onderdelen van de werkzaamheden van de Winsumer IJsbaan is ongetwijfeld de organisatie van de Noorder Rondritten geweest. Dit evenement, dat toch mag worden beschouwd als zeer belangrijk op wedstrijd- en toertochtengebied, heeft de Winsumer IJsbaan niet alleen van nabij meegemaakt, maar ook nam de vereniging er actief aan deel. Eigenlijk mag worden gesteld, dat het ontstaan van de Noorder Rondritten grondt in de Winsumer IJsbaan, want het is de heer G. Harkema geweest, die op 2 november 1935 (bij Til), in een vergadering de suggestie heeft gedaan een soort Elfstedentocht, maar dan eenvoudiger, te houden. Het bestuur heeft erover nagedacht en op 8 januari 1940 is, ter gelegenheid van het vijftienjarig bestaan van de Noorder Ijsbond, bij wat de eerste Noorder Rondritten genoemd kunnen worden, Winsum als startplaats gekozen. Zowel het gemeentebestuur, als de Commissaris der Koningin en de Wierdastichting hadden er extra prijzen voor beschikbaar gesteld. Er was een 144 km lange tocht uitgezet. Winnaar werd G. Duiker uit Groningen. Een jaar later, op 18 januari 1941 werd voor de tweede maal dit schaatsevenement gehouden, eveneens vanuit Winsum. Lou Geveke uit Leeuwarden won. Er waren 400 inschrijvingen voor de prestatie(wedstrijd)tocht en 1300 voor de toertocht. De Noorder Rondritten maakten zeer veel naam in het land en in de jaarvergadering van 7 november 1942 heeft het bestuur van de Winsumer IJsbaan besloten een aparte commissie Noorder Rondritten te benoemen. De commissie werd later omgezet in een stichting.

Later werd Appingedam ook startplaats voor de toertocht. Winsum bleef alleen start- en finishplaats voor de wedstrijdtocht. Nadien werden nog de volgende vijf Noorder Rondritten vanuit Winsum gehouden:

- 17 januari 1942: winnaar wedstrijdtocht A.A. de Vries, Franeker;
- 21 december 1946: winnaar wedstrijdtocht A.A. de Vries, Franeker;
- 3 februari 1954: winnaar wedstrijdtocht P. Kruger, Middelstum;
- 28 december 1961: winnaar wedstrijdtocht A. Verhoeven, Dussen;
- 26 januari 1963: winnaar wedstrijdtocht J. Uitham, Noorderhoogbrug.

De tochten werden georganiseerd vanuit hotel Til, later Bron, nabij de Winsumer Boog.

Door een statutenwijziging is Baflo later aangewezen als start- en finishplaats van de wedstrijdtocht. Bovendien was de zaalaccommodatie niet meer voldoende in Winsum.

Eeuwfeest.

Op 12 maart 1965 werd het honderdjarig bestaan van de vereniging

ging Winsumer Ijsbaan op grootse wijze gevierd in het toenmalige hotel J. Bron. Voor de leden werd een cabaretprogramma gebracht met medewerking van onder meer Pieter Piekos, Annie de Reuver en De Spelbrekers. De muzikale omlijsting werd verzorgd door de vermaarde Groninger organist Willy Weits. Voorafgaande aan de feestavond gaf het bestuur een receptie. Het bestuur bestond toen uit: J.C. Mekel voorzitter, G. Dekens secretaris, P.J. Beins penningmeester, J. Bruins vicevoorzitter, J.O. Timmer vicesecretaris, J. Groeneveld vice-penningmeester. Commissarissen waren: A. van der Veen, Hendrik van der Veen, R. Akker en J. Timmer Jzn.

P. Noord

Ijsbaangebouwtje (foto P. Noord)..

Bij de oude ijsbaan, aan de westkant van het dorp, heeft een aantal jaren een houten keet gestaan, ook wel genaamd de blokhut.

Het gebouwtje deed dienst als opbergruimte voor ijsbaanattributen. Ook was er een ruimte voor de schaatsers om zich even te warmen en een consumptie te nuttigen. De belangrijkste onderdelen van de blokhut dateren al uit 1913. Toen besloot het bestuur van de in 1910 opgerichte gymnastiekvereniging Winsum-Obergum (thans Jupiter) tot de bouw van een eigen gymnastiekgebouw aan de Oosterstraat. Later, in 1931, werd het bouwwerk verplaatst naar de Wierdweg, naast de garage van Dijkema. De gymnastiekruijme had een afmeting van tien bij acht meter. Verder bevonden zich in het gebouw twee kleedkamers van drie bij twee meter elk en een toilet met ton. De verwarming gebeurde door een kolenkachel. Toen in 1953 het gymnastiekgebouw aan de Schouwerzijlsterweg klaar was, moest het houten gebouw aan de Wierdweg plaatsmaken voor een diepvriesgebouw. De ijsvereniging toonde wel belangstelling voor het bouwwerk. Van de afbraak werd bij de ijsbaan aan de westkant van het dorp een 'ijsbaankeetje' gebouwd. Toen de ijsbaan een camping werd, heeft de campinghouder het nog jaren gebruikt als kantoor- en opslagruimte. In april 2001 verdween de blokhut in verband met nieuwbouw bij de camping Marenland.

P. Noord.

WINSUMER IJSBAAN

Goedgekeurd bij besluit van de Secr.-Gen. van het Departement van Justitie d.d. 26 april 1941, 1ste afd. B — 1115.
Opgericht 12 maart 1865.

HARDRIJDERIJ VAN MANNEN

op donderdag 10 januari 1963

Prijzen f 230.- tesamen volgens prestatie systeem

Prijs f 0.20

Aanvang 1.30 uur

No.	Deelnemers	Woonplaats	1e Omloop	2e Omloop	3e Omloop
1	D. VAN DIJK	Midwolda			
2	H. LAMMERTS	Haren			
3	A. ROGGEVELD	Winsum			
4	K. STOEPIKER Mzn.	Winsum			
5	D. NOTEBOMER	Groningen			
6	M. NUBE	Eenrum			
7	R. MELJER	Eenrum			
8	J. POSTMA	Schouwerzijl			
9	R. KUIPERS	Scheemda			
10	D. Blaauwweikel Jzn.	Winsum			
11	K. DORENBOS	Roden			
12	B. DE VRIES	Rolde			
13	K. TIMMER	Winsum			
14	J. SMIT	Eenrum			
15	P. HOLWERDA	Maarhuizen			
16	J. STOEPIKER	Winsum			
17	B. HEIDSTRA	Zwaagwesteinde			
18	B. RIJKENS	't Zandit			

De Winsumer Ijsbaan heeft in het verleden flink van zich doen spreken. Als het ijs op het kanaal sterk genoeg was, dan schroomde men niet om hardrijderijen te gaan houden. Een belangrijke gebeurtenis was het vijftigjarig bestaan van de vereniging in 1915. Pas op 27 januari 1917 kon de jubileumrijderij plaatsvinden. Niet minder dan driehonderd gulden aan prijzen en een zilveren medaille van de Koningin vormden de trekpleister voor tal van kortebaancracks. Voor zeer veel publiek reden mannen als Goodijk, Poepjes, Dijkhuis, Riedstra en anderen een zeldzaam mooie en eerlijke wedstrijd, die door Riedstra uit Oenkerk werd gewonnen. Enkele weken later, op 10 februari, werd wederom een rijderij gehouden, waar de 33-jarige plaatselijke favoriet, Gerrit Sissing (op de foto derde van links met pet) de eerste prijs in de wacht sleepte. Bestuursleden waren toen, op de bovenstaande foto van links naar rechts: P. ten Hoorn, H. Timmer, H. van der Veen, B. Bruins Hzn., J. Timmer, P. Bruins, Kruidering, W. Louwes en B. Harkema. De meesten zijn herkenbaar aan een speciaal gemaakt onderscheidingsteken op hun linker revers.

(Uit: Kent u ze nog de Winsumers, door P. Noord.)

Aanvulling Doudestieds op het artikel over Triton Infobulletin nummer 2, 2010

Van de heer R. Raangs ontving de redactie een aanvulling op het artikel over Triton. Dhr. R. Raangs meldt: 'Gaarne wil ik een aanvulling geven v.w.b. Triton in "Doudestieds"

Bovenste foto : Geheel links Jacobus (Koos) Raangs.

Dirigent: de heer Beijer, toentertijd lid van de Groninger Orkest Vereniging (GOV). De heer Beijer ging na afloop van de repetitie van Triton met mijn vader mee naar huis (Schoolstraat 8). Dronk een kop koffie en ging met de trein van 23.00 terug naar de stad (Groningen).

Middelste foto: de heer R.H. Lantink bespeelde toentertijd de bariton en niet de waldhoorn. Ziet er anders uit (rond).

Onderste foto : Achtjarige jongste lid is Reinder Raangs, woonachtig te Anna Paulowna, staande achter zijn vader (Koos Raangs). De persoon tussen Reinder Raangs en Koos Raangs is Freerk Stoeper'.

WWWeetjes en wie is wie ?

Van de heer. B. Lantink uit Baflo ontving de redactie per e-mail een oude foto van de melkontvangst van de zuivelfabriek Lijmpf te Winsum. De foto is omstreeks 1935 genomen. De eerste persoon links op de foto is de vader van Dhr. B. Lantink, namelijk Roelf Lantink. Verder staat op de auto Dhr. Danhof, melkrijder uit Pieterburen. Verder moeten op de foto Dhr. Bolhuis en Dhr. Kooijenga zijn afgebeeld, maar niet bekend is waar zij op de foto staan. Van de overige personen is ook niet bekend wie zij zijn.

Herkent u mensen op deze foto ?

Correcties op artikel 'Enkele aspecten van armen- zorg in Winsum tussen circa 1795 – 1835'

Pagina 7: noot 40 hoort in de volgende zin, achter het woord 'hoorde'.

Pagina 8: noot 44 is niet aangegeven, maar hoort achter de zin 'Burgemeester Hopma dient de gouverneur binnen drie weken verslag uit te brengen.'

Pagina 12: noot 32 moet zijn 'inv. nr. 153, Minuten van verzonden stukken, 1835'.

In gesprek met de gebroeders Rias en Guit Bakema

Het is al weer meer dan tien jaar geleden dat in dit blad een gesprek is opgenomen met Rias Bakema, bekend als gepensioneerd onderhoudsmonteur bij de PTT, amateur-klokkenmaker, (hulp)koster van de Gereformeerde Kerk (later PKN), klusjesman en moleenaar. In dat gesprek ging het voornamelijk over hem en over de molen De Vriendschap. Nu hebben beide broers Bakema nog meer te vertellen.

Op 1 februari 1927 vestigde hun vader Abel Bakema (op 27 oktober van datzelfde jaar getrouwd met Martje Groothuis) zich vanuit Bedum in Winsum als kweker van bloemen en groenten. Een strategische plaats werd uitgezocht voor hun woning annex schuur en kassen, namelijk op de hoek van de weg Schilligeham/Wierdaweg. De grond (toen 8 tuinbouwakkers) werd voor f.800.- gekocht van de gemeente Winsum.

De Wierdaweg (thans Provincialeweg) moest nog worden aangelegd, maar de brug over het Winsumerdiep was al klaar. De bouw van de woning werd na een spannende aanbesteding gegund aan aannemer P.Bos uit Winsum, voor de som van f. 3300.-(!). Bos troefde een paar Winsumer aannemers af. Abel Bakema functioneerde zelf als pleegsman bij de bouw van de woning. Kl. Heerema bouwde de schuur en de kassen.

In de jaren 1928 t/m 1935 werden in het gezin Bakema-Groothuis zes kinderen geboren, namelijk vier jongens en twee meisjes. Rias en Guit zagen respectievelijk in 1932 en 1934 het levenslicht.

Het was een gedurfde stap van de toen 26 jarige Bakema om zomaar een zaak in Winsum en omgeving te beginnen. Maar de zaak sloeg goed aan. Er werd hard gewerkt, geplant en gekweekt. Niet alleen bloemen maar ook groenten werden gekweekt, die vervolgens werden uitgevent in het dorp en ver daarbuiten. Dat venten gebeurde aanvankelijk met de handkar, maar later met paard en wagen en na de oorlog met bestelauto, aanvankelijk een driewielige Tempo (zie foto's).

Destijds was er nog geen veiling, zodat de gekweekte bloemen en planten particulier of via weder-verkopers moesten worden afgezet. Gekweekte violen werden met de handkar aan de man gebracht.

Elektriciteit was vanaf het begin aanwezig evenals waterleiding. Maar de verwarming van de kassen ging door middel van cokes, later turf, bruinkool, en nog later in de oorlog (1944/5) stro. Elke vijf minuten een pak stro! Continue dienst dus.

Guit vertelt: 'Vader was ook klantvriendelijk en gaf later de mensen de mogelijkheid om bestellingen van bloemen te doen. Ene mevrouw de Vries had een grote bos tulpen besteld, maar

op de bewuste dag van levering bleken er in de wijde omtrek geen tulpen leverbaar. Vader Bakema stapte echter bij het krie-ken van de dag 'smorgens om 4 uur op de fiets en ging bij kwe-kers in Bedum, Loppersum en Appingedam langs. In Appinge-dam kon hij tulpen krijgen. Inkoop prijs f. 4.-; verkocht aan mevrouw de Vries voor f. 4.25. De klant was tevreden'!

De dertiger jaren staan te boek als crisisjaren. Financieel ging het in de oorlogsjaren beter. Van overheidswege mochten er ech-ter minder bloemen worden gekweekt en moest er meer groente worden verbouwd in verband met de voedselvoorziening. De reductie tot 50% bloemen was met inbegrip van de verbouw van tabaksplanten. Er was een lijst van bestellingen. In de jaren 1943-1945 werden er plus minus 25000 tabaksplanten gekweekt. De schreeuw om tabak was zo groot dat één van de medewerkers het papieren zakje waarin de tabak had gezeten in de mond deed en daarop kauwde, wat de opmerking ontlokte: 'Jan Bos dut puut al ien de bek'.

De kwekerij gaf werk aan 3 tot 4 vaste medewerkers en soms 4 losse medewerkers. Ook zaterdags werd er gewerkt. Tuinaanleg was ook een belangrijk deel van de werkzaamheden. Het devies van Bakema bij tuinaanleg was steeds: 'De tuin moet niet vol gepoot worden maar moet vol groeien'. Toch verkocht vader Bakema graag de struiken, de heesters en de bomen!

Bakema hield van humor. Jonge medewerkers (maar ook bijna eens een vooraanstaande landbouwer) stuurde hij wel op pad om een onzinnig voorwerp voor hem op te halen, zoals een steen-schaar, olieschaar of een dichte-gaatjes-zeef.

Op 10 mei 1940 brak de 2e wereldoorlog uit. De bruggen in

Driewieler Tempo.

Genomen op 31 augustus 1946, hoek Schilligeham-sterweg - Wierdaweg.

Paard en Wagen en Wierda-pleintje. De man naast paard en wagen is Jb. Danhof uit Baflo.

Winsum werden opgeblazen (men dacht daardoor de Duitsers te kunnen weren). Aan het bedrijf van Bakema ontstond geen schade.

Het volgende voorval is Rias en Guit bijgebleven: toen de eerste Duitsers na 10 mei 1940 langs het ouderlijk huis van de Bakema's kwamen, stond de buurman, veldwachter J.S. Kluter, aan de kant van de weg en bracht de Hitler-groet. Vader Bakema en overbuurman Marten Brander constateerden toen 'Da's goud mis mit dei man'. Dat bleek later in de oorlogsjaren inderdaad goed mis. Toch werd aan de jongere kinderen Bakema daarover niets verteld, maar ook zij hadden wel door dat Kluter niet te vertrouwen was.

Hortensia's waren toen (evenals nu) dankbare bloemen. Meestal worden de knoppen met kleine bamboestokjes gesteund. In de oorlog waren er geen stokjes te krijgen en deed men het toen met kleine wilgentakjes. Een mevrouw klaagde bij Bakema later over de hortensia. Er kwamen geen bloemen uit, maar de plant was volgens haar zeggen wel gegroeid tot het plafond. Bakema constateerde: 'de hortensia was dood en de wilgentakjes waren tot het plafond gegroeid'.

Hoe gewild de hortensia na de oorlog was bleek bij het huwelijksjubileum van een gezien echtpaar (Hofman) van de buurtschap Schilligeham. Bakema kreeg opdrachten om bloemen bij het bruidspaar te brengen. Het resultaat was dat hij met de fietskar 37 hortensia's bij het bruidspaar bracht.

Ook was er nog een boomkwekerij: achter de woning Ma Retraite (van Gerke Kersaan, daarvoor Jan Huitzing AHzn) aan de Garnwerderweg was een perceeltje grond gehuurd. Bij het huidige gemeentehuis (toen nog het huis van de fam. De Ranitz) staat nog een prachtige beuk, door Bakema geplant in 1928.

Veel indruk op Rias en Guit maakte de begrafenis van de 20-jarige Engelse piloot A. Mac Pherson in juli 1941. Deze piloot stortte met zijn vliegtuig neer nabij Winsum. Hij werd begraven op de Algemene Begraafplaats te Schilligeham. Bij de begrafenis waren, naar de beleving van Guit en veel anderen, wel 1000 Winsumers aanwezig. Duitse militairen brachten een eresaluut.

Nog elk jaar worden op 4 mei bij het graf bloemen gelegd.

Aan het einde van de oorlog dachten wij dat de bevrijders vanuit Groningen zouden komen, maar ze kwamen uit de richting van Onderdendam en Baflo. Guit vertelt: 'ik mocht op een tank meerijden; de gehele Schilligehamsterweg stond vol mensen en we kregen chocola en cigareten'.

Toen de familie Bakema in Winsum kwam te wonen was de verkeersdrukte ongeveer 200 voertuigen per dag over de Provincialeweg. Thans zal dit meer dan 60 keer zoveel zijn.

In 1966 heeft Abel Bakema het bedrijf overgedragen aan zoon Guit, die al sinds 1960 met vader een vennootschap onder firma vormde. Groenten werden toen weinig meer verbouwd. Bloemen en tuinaanleg waren de hoofdzaak. Begin september 1999 heeft Guit het bedrijf overgedragen aan Peter Kramer. Hij zelf woont nog in het in 1927 gebouwde huis, waarin uiteraard de nodige modernisering zijn aangebracht.

Op de hoek van de Schilligehamsterweg en de Wierdaweg was een driehoekig parkje aangelegd (Zie foto genomen op 31 augustus 1946). De Bakema's noemden dat parkje 'Wierdaplentje'.

Rias en Guit Bakema maakten met hun oudste en jongste broer (Klaas en Gerhard) gedurende meer dan 50 jaar tussen Kerst en Nieuwjaar gezamenlijk een kerkentocht door Friesland. Hun zusters werden tot voor kort buiten dit jaarlijks terugkerend evenement gelaten.

Met voldoening constateren Rias en Guit dat hun ouders destijds een goed besluit hebben genomen om vanuit Bedum en Loppersum naar Winsum-Obergum te gaan. Zij behoefden niet terug te gaan. Guit vertelt over de humor van zijn vader: 'Vader kwam iemand buiten Winsum tegen die hem naar de weg vroeg. De man kwam uit het antwoord van Bakema tot de conclusie dat hij de verkeerde richting uitging. Hij antwoordde: 'Nou mot ik weer haildaal terugfietsen', waarop Bakema antwoordde: 'Nee, doe moust fiets omkeren en den weer veuroetgoan'!

Joh. Huitsing

Tekening Winsum omstreeks 1900
gemaakt door Jaap Stevens

Formaat van de tekening is 52 x 43cm

U kunt deze tekening bestellen
kosten € 15,-

Tel: 0595 442728
E-mail jenkstevens@ziggo.nl

Verslag Lezing Jakob Loer ledenvergadering 10 oktober 2010

De voorzitter geeft het woord aan dhr. Jakob Loer, lid van de historische vereniging in Aduard. Van de hand van Jakob Loer, Jaap van Moolenbroek en Hans Mol is onlangs een boek verschenen, getiteld *De Abtenkroniek van Aduard*, waarin deze kroniek werd uitgegeven en in een aantal inleidende hoofdstukken onderzocht. Het Aduarder cisterciënzerkloosterklooster Sint Bernardus werd in 1192 gesticht en in 1594 opgeheven.

In de lezing belicht de spreker voornamelijk twee onderwerpen, te weten : de conversen (lekenbroeders) en de waterstaatsgeschiedenis, waarin de abdij in Aduard een zeer grote rol heeft gespeeld.

De lezer toont een kaart van Friesland, Groningen en Ost-Friesland, waarop alle aan ons bekende middeleeuwse kloosters te zien zijn (afbeelding 2). Wat aan de kaart opvalt en verbaast is de enorme dichtheid aan kloosters in deze regio's: rond de 120 hebben er tijdens de middeleeuwen in dit gebied gestaan. Het grote aantal is te danken aan de welvaart die in dit gebied heerste ten tijde van de kloosterlingen. Van al deze kloosters is nu, behalve de kloosterbrouwerij in bijvoorbeeld Gerkesklooster, kerken in Leeuwarden en Ten Boer en de voormalige ziekenzaal in Aduard, vrijwel niets meer over.

Naast de ziekenzaal is er nog een aantal bronnen aan de hand waarvan het uiterlijk van het klooster van Aduard te reconstrueren valt. Helaas zijn er geen duidelijke tekeningen of plattegronden van het abdijcomplex overgeleverd. Omstreeks 1580 maakte Christian Sgrooten in opdracht van de hertog van Alva een kaart, waarop onder andere ook het silhouet van de abdij van Aduard en haar bijgebouwen te zien is. In 1992 is een maquette gemaakt van de abdikerk en bijgebouwen op basis van van de opgravingresultaten van professor Van Giffen (zie afbeelding 3).

Uit onder andere deze bronnen blijkt wel dat het klooster van Aduard een zeer belangrijke en grote instelling was. Niet alle kloosters zijn zo groot geworden. Door de productie van bakstenen en het bezit van uitgestrekte landbouwgebieden kon de abdij van Aduard echter uitgroeien tot het belangrijkste en rijkste klooster in de Nederlanden.

Uit de bibliotheek van het klooster zijn weinig boeken teruggevonden. Een boek dat wel is overgeleverd en over het klooster zelf gaat, is de zogenaamde 'abtenkroniek', die rond 1500 moet zijn vervaardigd. De kroniek beschrijft voor de opeenvolgende abten van het klooster meer of minder uitvoerig allerlei bijzonderheden en gedenkwaardige voorvallen. Zo komen onder andere het ontstaan van het klooster, de bezittingen, de opeenvolgende abbatien en giften aan de orde. Veel verhalen/verhaaltjes in de kroniek hebben het karakter van wonderverhalen: zo wordt er over de stichting van het klooster verteld dat de plaats van de kerk en gebouwen werd gekozen, omdat monniken hier vreemde lichten waarnamen. Tot 1520 werden in de kroniek ook de gebouwen van het klooster beschreven. Daarna namen andere schrijvers de pen over, waardoor het kroniekverhaal minder gestructureerd werd en de beschrijving van de gebouwen helemaal achterwege bleef.

In kloosters, dus ook in Aduard, waren conversen werkzaam.

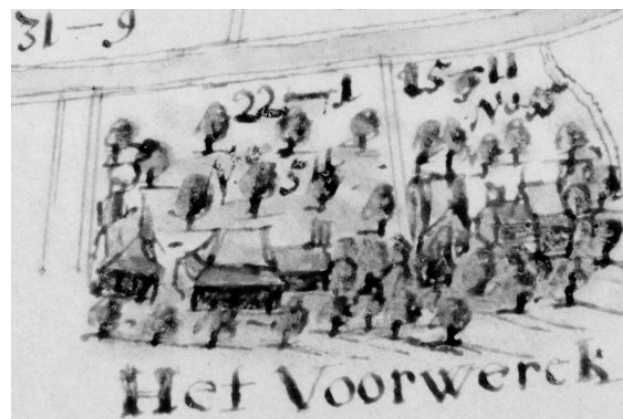
Conversen waren lekenbroeders: zij hadden wel een gelofte afgelegd, maar hoefden van alle getijden alleen het ochtend- en avondgebed bij te wonen. Conversen en monniken waren in kerk en kloostergebouwen strikt van elkaar gescheiden. Tijdens de kerkdiensten moesten zij achter een doksaal dat halverwege de kerk stond naar de dienst luisteren, en ook in de conversenruimten (zoals slaap- en eetzaal) kwamen ze niet in contact met de monniken.

De lezer toont vervolgens foto's van Fountains Abbey in Yorkshire in het Verenigd Koninkrijk, waar nog de ruïnes van de conversenruimten te zien zijn. Ook bij het klooster van Aduard moeten dergelijke conversenruimtes hebben gestaan. Ondanks de omstandigheid dat de conversen, mede door het soms zware werk dat zij verrichtten op het land, ervoor hebben gezorgd dat het klooster in Aduard zeer welvarend werd en dat de kloostereconomie er een hoge vlucht nam, hadden ze een lage status. Vaak ook kwamen zij uit de onderste lagen van de bevolking.

Op een kaart die de lezer toont is het uitgestrekte landbezit van Aduard met al haar boerderijen en voorwerken goed zichtbaar. Van de graanschuren en kloosterboerderijen is nu niets meer over: soms rest slechts een fragment. Zo bezat de voormalige boerderij van Alinghuizen een gotisch venster, waaruit men kan opmaken dat dit een kloosterboerderij moet zijn geweest. Verder is even ten noorden van Aduard, bij Harkema's kerkje, een oud muurdeel te zien, dat wellicht een deel van een boerderij of graanschuur van het klooster was. De architectuur en constructie van de kloosterboerderijen gaan terug op die van de prehistorische voorgangers die in Ezinge zijn teruggevonden.

Door de uitgestrektheid van het kloosterbezit was het voor conversen niet altijd mogelijk om voor en na de arbeid het gebed in het klooster bij te wonen. Hiervoor werden kleine kloosters gebouwd, de zogenaamde 'grangia' of voorwerken. Over deze voorwerken is nog erg weinig bekend. Zo zal bijvoorbeeld het Aduarder Voorwerk (zie afbeelding 1) omgracht moeten zijn geweest (dit is nog af te leiden uit bestaande waterlopen) en een kapel en eetzaal hebben bezeten

De jaren rond 1400 moeten voor het klooster in Aduard de

Afbeelding 1. Het Aduarder Voorwerk op een kaart uit 1675,

Afbeelding 2. Kaart met daarop aangegeven alle kloosters die Friesland, Groningen en Ostfriesland geteld heeft,

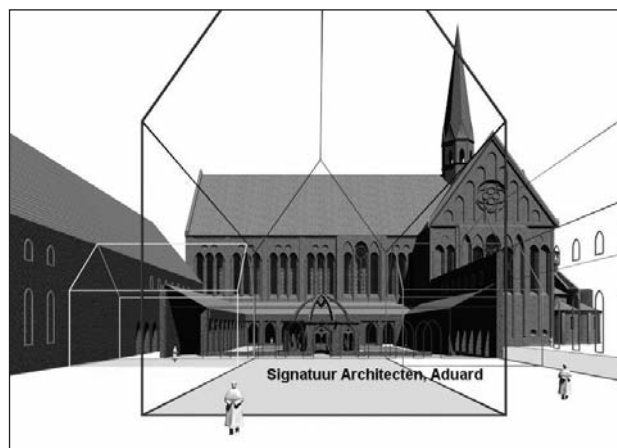
‘Gouden Eeuw’ zijn geweest.

Hoewel waterstaatsgeschiedenis niet beschreven staat in de Abtenkroniek, moeten de monniken en conversen in die tijd veel voor de waterhuishouding in Groningen betekend hebben. Onder leiding van de Aduarder monniken werd begonnen met het aanleggen van kanalen, bruggen en sluizen, zoals het Aduarderdiep rond 1400 en een sluis bij Arbere in 1313.

Tot nu toe werd altijd gedacht dat Arbere tussen Fransum en Aduard gelegen was, maar dankzij nieuwe vondsten is dat op losse schroeven komen te staan. Onlangs werd namelijk de Steenstilbrug gerestaureerd, waarbij het diep werd leeggepompt om de werkzaamheden te kunnen verrichten. In de bedding kwamen twee rijen palen tevoorschijn, die de fundering vormden van een driebogige brug die hier gelegen heeft (zoals op oude kaarten nog is te zien). Lezer Jakob Loer redde zelf enige stukken hout uit de modder en liet ze dateren. De palen bleken uit de dertiende eeuw te stammen en van wilgenhout te zijn: dezelfde houtsoort die ook werd gebruikt als fundering voor de kloosterkerk van Aduard. Deze ontdekking veranderde het hele idee van het achterland van het Aduarder klooster: Arbere moet wellicht toch niet onder Fransum gezocht worden, maar bij Aduarderzijl.

Na de pauze toont de lezer de film ‘Licht over Aduard’, die een antwoord probeert te geven op de vraag hoe de kloosterkerk en de bijgebouwen van de abdij er uit hebben gezien. Hierover bestaat nog steeds discussie: is de Aduarder kruiskerk een basiliek (kerk met een middenbeuk en lagere zijbeuken) of een hallenkerk (kerk met zijbeuken even hoog als de middenbeuk) geweest?

Cisterciënzers bouwden over het algemeen basilieken. Zo was de kerk van de abdij van Clairvaux naar alle waarschijnlijkheid ook een basiliek. Aangezien de abdij van Aduard naar het voorbeeld van Clairvaux is gebouwd, zou ook de Bernardusabdij een basiliek moeten zijn geweest. (De lekenbroeder overigens die naar Clairvaux werd gestuurd en daar de kerk opmat om deze in Aduard na te bouwen kweet zich zo goed van zijn taak, dat hij de eer kreeg in de abdijkerk te worden begraven.)

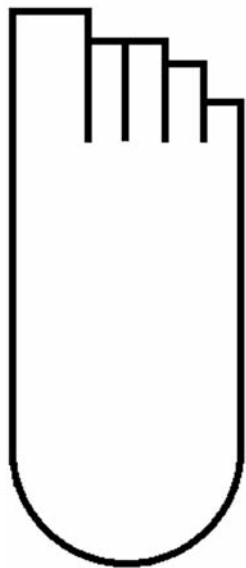
Afbeelding 3. Een reconstructie van de kloosterkerk van de Abdij van Aduard.

Voor een hallenkerk pleit echter onder andere de ooggetuigenverklaring van Ubbo Emmius, de eerste rector van de Universiteit te Groningen. Aan het einde van de zestiende eeuw, als de abdij leeg staat, meet hij de kerk op en beschrijft het gebouw als een hallenkerk. Ook op de kaart van Braun en Hogenberg, waar links van de stad Groningen in de verte het profiel van de abdij te zien is, lijkt het om een hallenkerk te gaan.

Hiermee eindigt de lezing, en is er ruimte tot het stellen van vragen. De voorzitter sluit de vergadering en bedankt Jakob Loer voor zijn interessante voordracht. Hij merkt op dat veel land dat nu in Winsum ligt oorspronkelijk bezit was van de abdij van Aduard. Zo is het Winsumerdiep dat in 1459 vanaf de westelijke ingang van het dorp tot aan Schaphalsterzijl werd gegraven mede te danken aan het werk van de kloosterlingen van Aduard.

Emiel Visser

P e d i c u r a

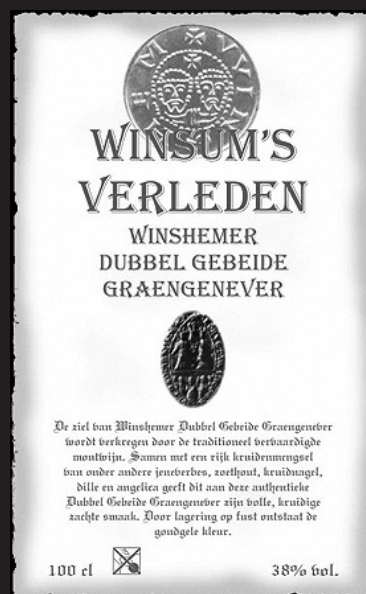
gediplomeerd voetverzorgster
aantekening diabetische voet
hotstone-massage
voetreflexzonetherapeute
massage-therapeute
en stoel shiatsu

fennie braad
nieuwstraat 48
9952 ej winsum

06 - 20 43 78 49
behandeling op afspraak

Winsums Verleden

Winshemer Dubbel Gebeide Graengenever
literkruik

**Slijterij Guikema
Gall & Gall**

www.slijterijguikema.nl

Hoofdstraat W.7 9951AA Winsum

tel. 0595 - 444032

*Al bijna een halve
eeuw van Winshems
historie hét adres voor
tapijt ende gordijnen
ende rest*

...daarvoor gaat u naar
binnen®

Hoofdstraat W13 te Winsum
0595-444322